

SNAHY O JAZYKOVÉ OVLÁDNUTIE STREDOEURÓPSKEJ KRAJINY – POČIATKY ĽUDOVÝCH KURZOV RUŠTINY V ČESKOSLOVENSKU¹

ZUZANA HASAROVÁ

HASAROVÁ, Zuzana. Efforts to Control the Language of a Central European Country – the Beginnings of People’s Russian Courses in Czechoslovakia. *Historický časopis*, 2022, 70, 3, pp. 429–459, Bratislava. The paper focuses on the period of the late 1940s, and partly the early 1950s. It focuses on the founding period of the communist regime in Czechoslovakia. The article analyses in more detail Moscow’s efforts, interpreted and organized by the domestic state party, to spread the Russian language among the broad strata of Czechoslovak society. This phenomenon of evening courses for adults, working citizens – the so-called People’s Russian Courses –, examines in relation to the coming Sovietization of Czechoslovakia as part of the countries of the Eastern bloc during the Cold War. It focuses on the beginnings of the event, the way it was presented and its organizational problems. He also researches if and why it was, or could have been successful and, conversely, what obstacles prevented its success.

Key words: People’s Russian Courses. 1949. Czechoslovakia. Language. Cold War. Communist Party of Czechoslovakia. Sovietization. Cultural Diplomacy. Soft Power.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.3.3>

Úvod

Vývoj medzinárodných vzťahov od konca druhej svetovej vojny a postupné vytváranie dvoch proti sebe stojacich blokov, ich rozdielny politický, hospodársky či vedecký vývoj, ale aj odlišné postoje superveľmoci k podobe a intenzite pre-

---

1 Štúdiá bola vypracovaná ako čiastkový výstup z projektov: APVV-17-0199 *Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939 – 1945*, riešeného na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a KEGA č. 035UKF-4/2021: *Kultúrna, osvetová, výchovno-vzdelávacia a sociálna politika na Slovensku v 20. storočí. Interaktívna učebná pomôcka pre štúdium dejepisu na stredných školách*, riešeného na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Časť textu bola v popularizačnej (a skrátenej) podobe uverejnená 29. 9. 2021 na internetovej stránke: HASAROVÁ, Zuzana. Ruština bola prostriedkom rozširovania sovietskeho vplyvu. In: *Historyweb: informačný portál o histórii* [online], 2021, 5 normostrán [cit. 2021-02-05]. Dostupné na: <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/rustina-bola-prostriedkom-rozsirovania-sovietskeho-vplyvu>

sadzovania ich vplyvu nad ostatnými krajinami, ovplyvňovali nielen politické a spoločenské dianie v dotknutých štátoch, ale aj bežný, každodenný život na oboch stranách pomyselnej železnej opony.

Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR), stojaci na čele východného bloku, sa už na sklonku vojny snažil ukotviť v rozmanitých súčastiach spoločenského i verejného života svojich budúcich satelitov. V tomto smere nešlo o úplne nové aktivity. ZSSR mohol nadviazať jednak na činnosť kultúrnej diplomacie z 20. a 30. rokov 20. storočia, keď dochádzalo k zakladaniu rôznych prosovietsky orientovaných organizácií a spolkov naprieč európskymi krajinami, Československo nevynímajúc.²

Po druhej svetovej vojne sa nástrojom na presadzovanie jeho zámerov mali stať okrem domácich komunistických strán, silne subordinovaných voči moskovskému centru³, aj rôzne kultúrne, záujmové či odborové organizácie, nový spôsob riadenia ekonomického života, vytvorenie inštitútu tzv. sovietskych poradcov, podoba a obsah vzdelávania či cielené manipulovanie s historickou pamäťou. Jedným z prostriedkov rozširovania jeho vplyvu do povojnového sveta sa po roku 1945 stal i samotný jazyk.⁴

Kým pred druhou svetovou vojnou patrili v Európe medzi najpoužívanejšie a vo všeobecnosti najbežnejšie študované živé jazyky francúzština, nemčina a angličtina, počas studenej vojny sa k nim pripojila i ruština. Tá sa postupne stávala nielen úradným jazykom organizácií, akými boli OSN či UNESCO, ale aj rečou využívanou v medzinárodnom vedeckom výskume.⁵ Zo strany ZSSR bola

-
- 2 K problematike pozri viac: HASAROVÁ, Zuzana. *Oslavy Dní a Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva ako nový sviatok komunistického režimu v Československu*. Dizertačná práca. Nitra: FF UKF v Nitre, 2016, s. 30 – 46. Tiež: LOMÍČEK, Jan. *Se Sovětským svazem na věčné časy? Proměny vnímání SSSR v Československu v průběhu „krátkého“ dvacátého století*. In: *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, 2015, zv. 69, č. 1 – 2, s. 6 – 9. ISSN 1214-0627.
  - 3 ŠPILKA, Jozef. *Mocensko-politické zápasy vo vedení Komunistickéj strany Slovenska v rokoch 1950 – 1953*. In: *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 3, s. 473 – 474. ISSN 0018-2575. Viac pozri napríklad: PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska 1948 – 1968*. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 2014, roč. 17, č. 1 – 2, s. 120 – 137. ISSN 1336-9148.
  - 4 ARONOVA, Elena. *Russian and the Making of World Languages during the Cold War*. In: *ISIS: A Journal of the History of Science Society*, 2017, roč. 108, č. 3, s. 643 – 650. ISSN 0021-1753. Viac k vzťahom medzi jazykom a politickou mocou pozri: BOURDIEU, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991, 302 s. ISBN 978-06-7451-041-8.
  - 5 FOOTIT, Hilary. „Russia of the Mind“: Languages in the Cold War. In: FELDNER, Heiko, GORRARA, Claire a Kevin PASSMORE, eds. *The Lost Decade? The 1950s in European History, Politics, Society and Culture*. Cambridge: Cambridge Scholar Publishing, 2011, s. 101. ISBN 978-14-4382-583-2.

tiež vnímaná ako reč, ktorá mu mala v globálnom rámci zabezpečovať politickú podporu a ľahšie prenikanie kultúrnych vplyvov naprieč krajinami celého sveta.⁶

Cielený export ruského jazyka prebiehal postupne. Jeho masové štúdium sa za hranicami ZSSR začalo v druhej polovici 40. rokov 20. storočia, ako jeden z dokladov prenikania sovietskeho mocenského a kultúrneho vplyvu do krajín strednej a juhovýchodnej Európy a Ázie. V zmienených štátoch sa najprv etabloval prostredníctvom školského systému, keď sa jeho výučba zaradila medzi povinné predmety. O čosi globálnejší charakter získal až v dôsledku sovietskych úspechov vo vesmírnych pretekoch, keď sa stal populárnym aj pre západné krajiny, zvädzajúce boj o vedecko-technické triumfy medzi oboma blokmi. V rovnakom čase sa vplyvom dekolonizácie vytvoril priestor pre nové – i lingvisticke – impulzy v krajinách Afriky a Ázie. Rozmach v jeho výučbe však v tomto čase úzko súvisel i s podobou Chruščovovej politiky, podporujúcej uzatváranie kultúrnych výmenných zmlúv, a tiež so snahou – prítomnou u oboch supervelmocí – o presadenie svojho jazyka v čo najväčšom počte štátov sveta.⁷

Pokusy o zavádzanie výuky ruského jazyka v Československu po 2. svetovej vojne

V prvých rokoch po druhej svetovej vojne však sovietska vláda zohrávala pri šírení ruštiny v zahraničí relatívne malú rolu. V danom období sa jazyk etabloval prevažne v krajinách – budúcich satelitoch – s výrazným sovietskym vplyvom.⁸ V prípade Československa našla výučba ruského jazyka oporu už v Košickom vládnom programe z apríla 1945. Spomínaný tu bol ako jazyk víťaznej veľmoci, ktorý mal po plánovanej revízii učebných plánov pre školopovinné deti a mládež stáť po materinskom jazyku hneď na prvom mieste.⁹ Táto zmena zároveň odzrkadľovala novonastolený oficiálny kurz v československej spoločnosti, ktorý mal deklarovať nárast povojnových sympatií k ľavicovým myšlienkam a odklon od takmer výhradnej prozápadnej zahraničnopolitickej orientácie. S tým súvisela i snaha vládnej garnitúry nahradiť nemecký jazyk, ktorý v spomenutej ére vyvolával skôr negatívne reminiscencie, jazykom slovanským. A tak v tomto duchu, a z rozhodnutia vlády, vystriedala nemčinu, s ktorej výučbou sa na základných

---

6 APPLEBAUM, Rachel. The Rise of Russian in the Cold War: How Three Worlds Made a World Language. In: *Kritika: Explorations in Russians and Eurasian History*, 2020, roč. 21, č. 2, s. 347. ISSN 1531-023X.

7 APPLEBAUM, R. The Rise, s. 348.

8 PETROV, Petre a Lara RYAZANOVA-CLARKE, eds. *The Vernaculars of Communism: Language, Ideology and Power in the Soviet*. Abington: Routledge, 2017, nepaginované (kapitola „Historical trajectories“). ISBN 978-08-1536-736-9.

9 Program prvej domácej vlády republiky, vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Sberka dokumentov. Vydalo Ministerstvo informácií. Košice: Athenaeum, 1945, s. 29 (kapitola XV).

a stredných školách po celej republike prestalo už v roku 1945, ruština. Už od leta roku 1945 sa z poverenia ministerstva školstva a národnej osvety a za súčinnosti školských inšpektorátov a predvojnových učiteľov ruštiny organizovali kurzy ruského jazyka pre pedagógov, ktoré mali zabezpečiť dostatočný počet budúcich pedagógov schopných vzdelávať v tomto jazyku i školopovinnú mládež. Pre potreby osvojenia si i zvukovej podoby jazyka a v duchu nastupujúcej masovosti vo vzdelávaní boli vysielané aj rozhlasové kurzy ruštiny.¹⁰

Od roku 1946 bol ruský jazyk zavádzaný ministerstvom školstva a národnej osvety do všetkých typov škôl, najskôr ako voliteľný predmet, od roku 1948 ako povinný.¹¹ Táto zmena úzko súvisela s novou mocensko-politickou situáciou, ktorá v Československu nastala po tzv. – v dobovej terminológii – Víťaznom februári.¹²

Potreba ovládania ruštiny bola od tohto obdobia prezentovaná i na stránkach dobovej tlače a v materiáloch, ktoré vychádzali z porád pracovných skupín k zavádzaniu Ľudových kurzov ruštiny do praxe, na jednej strane ako nevyhnutnosť, na strane druhej ako istá výsada.¹³ Ruský jazyk bol charakterizovaný ako jazyk svetový, ktorého zvládanie malo patriť k bežnému štandardu európskej vzdelanosti. Zároveň však ako jazyk, ktorého sa vonkoncom netreba báť, pretože je „náš, slovanský“¹⁴ a tak československému ľudu vo svojej podstate blízky, až bratský, čo malo budiť dojem, že jeho osvojenie si bude automaticky ľahšie. Zdôrazňovanie jazykovej a od toho odvodenej kultúrnej blízkosti vyvolávalo naliehavý pocit vzájomného prepojenia medzi Československom a ZSSR, ktoré malo byť podporené i lingvistickým putom. K jeho osvojeniu si však mali jestvovať i oveľa pragmatickejšie dôvody. Zvládanie jeho základov malo byť, opti-

10 KOROSTENSKI, Jiří. K postavení ruštiny v českých zemích a na Slovensku do roku 1989. In: *Opera Slavica*, 2016, roč. 26, č. 2, s. 42 – 43. ISSN 1211-7676.

11 KNAPÍK, Jiří. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967: svazek II*. Praha: Academia, 2011, s. 1042. ISBN 978-80-2002-019-2.

12 KAPLAN, Karel. *Únor 1948. Komentované dokumenty*. Praha: Epocha, 2018, s. 7. ISBN 978-80-7557-116-8.

13 *Rudé právo*, 1952, roč. 33, č. 290, s. 1, [31. 10. 1952]. K Měsíci československo-sovětského přátelství.

14 Národní archiv České republiky (ďalej NAČR), fond (ďalej f.) Ústřední akční výbor Národní fronty (ďalej ÚAV NF) 1948 – 1955, kartón (ďalej k.) 24, Dni čs.-sovětského přátelství. Čím je nám ruština, s. 1, 4.

Dokumenty, ktoré pripisujú zmienené charakteristiky ruskému jazyku, neuvádzajú ich konkrétneho „pôvodcu“. Z mnou doteraz preštudovaných materiálov preto nie je možné prisúdiť ich autorstvo určitej osobe. Ide však o slovné spojenia, ktoré sa hojne objavovali v rôznych zápisoch z porád, v propagačných materiáloch i v masovokomunikačných prostriedkoch, teda dochádzalo doslova k ich „zľudoveniu“.

kou štátostrany, ďalším krokom v priblížení sa k sľubovanému komunistickému raju.¹⁵

Osvojenie si základov ruského jazyka bolo prezentované aj ako otvárajúca sa vstupná brána k zisku poznatkov priamo z prác sovietskych odborníkov, čo zase vytváralo prísľub nastúpenia cesty modernizácie krajiny v čo najkratšom možnom čase.¹⁶ Téza o modernizácii kráčala v danom období bok po boku jednak s reálnou potrebou naštartovania a následného zefektívnenia hospodárskeho života, ktorý na konci 40. rokov ešte stále vykazoval známky vojnou poznačeného sektora.¹⁷ Popritom však súvisel i s rivalitou založenou na vzájomnom porovnávaní si výsledkov v rozličných ukazovateľoch života na oboch stranách železnej opony, čo len ďalej podnecovalo súťaživosť v krajinách proti sebe stojacich blokov.

Kým do popredia boli stavané údajne čisto pragmatické záujmy, kvôli ktorým bolo priam až naliehavé naučiť sa ruskú reč, pripúšťali sa i ďalšie možné, z toho plynúce benefity. Osvojenie si gramatiky, výslovnosti a významu ťažiskových slov predpokladalo aj vzrast záujmu o ruský film,¹⁸ hudbu a beletristické žán-

---

15 Mýtus o raji, v ZSSR systematicky budovaný už od 30. rokov 20. storočia, sa s rozširovaním komunistickej moci do nových krajín prenášal i na ich územie. Pracoval s vídiou šťastnej budúcnosti – v čase exaktne neukotvenej, no podmienenej napredovaním po ceste socialistického pokroku. Viac pozri: MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008, s. 15 – 17. ISBN 978-80-2001-669-0.

16 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Dni čs.-sovětského přátelství. Čím je nám ruština, s. 2. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Lidové kursy ruštiny! Základní otázky k organizaci a provádění LKR, (nečíslované).

17 Ako dôležitá, priam podmieňajúca zložka v rozbehnutí a neskôr i perspektívnom udržaní ekonomickej stability nebol z pohľadu predostieraného KSČ len súhrn hospodárskych a novoprijímaných normatívnych opatrení. Rozhodujúcim predpokladom, ktorý mal zabezpečiť a garantovať rozmach krajiny, bol predovšetkým dlhodobý kladný a všestranne prekvitajúci vzťah so ZSSR. Tento pomer bol pritom založený na princípe nerovného vzťahu učiteľ – žiak, vyjadrujúceho základnú premisu prosperity: len vtedy sa môže Československo ekonomicky vzmáhať, pokiaľ bude zachovaný spomínaný vzájomný „priateľský“, spojenecký postoj oboch krajín, pod ktorým sa dala vytušiť požiadavka nekritického preberania sovietskeho vzoru vo všetkých sférach života a fungovania krajiny. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Předběžný návrh akce „10 dnů československo-sovětského přátelství“, s. 3.

18 Už od roku 1945, v dôsledku zmlúv uzatvorených so sovietskou monopolnou exportnou spoločnosťou, sa na československé plátna začala vo väčšom množstve vkrádať sovietska produkcia. Československo podľa podpísaných dohôd garantovalo až 60 % podiel sovietskych filmov z celého premietacieho času vo verejných kinách, a tak hral tamojší film v období rokov 1948 – 1951 jednoznačný prím. V nasledujúcom roku sa na prvé priečky opäť prebojovala domáca tvorba, v ďalšom kalendárnom roku bola opäť vytlačená artiklom zo ZSSR. (HAVELKA, Jiří. *Československé filmové hospodářství 1956 – 1960. 2. díl*. Praha: Český filmový ústav, 1974, s. 158; s. 306 – 307.) Po roku 1953 – pravdepodobne opäť v dôsledku istého obratu politicko-spoločenskej atmosféry – došlo k nárastu väčšieho počtu už predtým

re sovietskej literatúry. Zamýšľaná masovosť výučby jazyka zase mala dodať československo-sovietskemu vzťahu potrebnú hĺbku a pevnosť.¹⁹ Dá sa pritom predpokladať, že práve charakter vyžadovanej masovosti²⁰ bol pre šírenie jazyka do krajiny, patriacej do sféry sovietskeho vplyvu, rozhodujúci. Len tak totiž mohol preniknúť medzi rôzne vrstvy obyvateľstva, diferencované vekom, profesijne i sociálnym statusom a následne umožniť Moskve ešte ľahšie presadzovať svoj vplyv prostredníctvom písaného a hovoreného slova. Priame pôsobenie na obyvateľstvo prostredníctvom špecifického jazyka – formovaného a doslova poznačeného charakterom režimu v ZSSR²¹ – pritom bolo neodmysliteľnou súčasťou sovietskej krajín východného bloku. To mohlo byť aj skutočným zámerom, s ktorým bolo vzdelávanie sa v ruskom jazyku od začiatku zamýšľané a organizované. Zrejme bol aj predpoklad priamoúmerného narastania kultúrneho vplyvu, ktorý ZSSR, pretláčajúci svoj jazyk k nerusky hovoriacemu obyvateľstvu bloku, nad jeho občanmi mal.

V zmysle týchto snáh a sľubovaných benefitov panovala predstava o doslova celospoločenskej výučbe ruštiny, s cieľom podchytiť každého občana – od žiakov a študentov, cez robotníkov a roľníkov až po príslušníkov inteligencie. No kým pri školopovinnej mládeži bolo viac-menej jasné, že tieto úlohy na seba prevezme v danej dobe už silno politizovaný vzdelávací systém štátu,²² otázkou zostávalo, kto a akým spôsobom má edukovať dospelú, už pracujúcu časť popu-

---

zakázaných filmov. (BLAŽEJOVSKÝ, Jaromír. Trezor a jeho děti. Poznámky k zakázaným filmům socialistických kinemaografií. In: *Illuminace*, 2010, roč. 22, č. 3, s. 12. ISSN 2570-9267). Zároveň zľahka vzrástol i počet dovážaných snímok z ďalších krajín. Napríklad, v roku 1955 pochádzalo zo 111 filmov 43 z ľudovodemokratických krajín, o rok nato sa už dala vzhliadnuť i španielska produkcia, argentínska atď. KNAPIK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*. Praha: Libri, 2006, s. 248. ISBN 80-7277-316-X. Tiež: *Rudé právo*, 1956, roč. 37, č. 313, s. 2, [9. 11. 1956]. Filmové premiéry týždne.

- 19 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sváz priateľov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ľudové kurzy ruštiny, s. 1.
- 20 Podmienka „masovosti“ je zároveň typickou požiadavkou a charakteristickým rysom totalitných režimov a nimi organizovaných podujatí. Veľký počet zúčastnených, v ktorom sa individualita jednotlivca dostáva do úzadia, ba až zaniká, vytráca sa, v sebe skrýva silný ideologický náboj. (ŠEBEJ, František. Slávnostné symptómy totality. In: *Týždeň*, 14. 7. 2007, s. 79. ISSN 1336-653X.) Práve takéto akcie môžu byť nezaangažovaným pozorovateľom vnímané ako autentické, nestrojené, vzbudzujúce pocit jednomyselnosti, súhlasu a zhody. (MACURA, V. Šťastný věk, s. 158.)
- 21 O špecifikách ruštiny ako jazyka poznačeného, resp. formovaného politickým režimom pozri viac: THOM, Françoise. *Newspeak: the Language of Soviet Communism*. Claridge Press, 1989, 218 s. ISBN 978-18-7062-670-5. Tiež: PETROV, P. a L. RYAZANOVA-CLARKE, eds., *The Vernaculars, nepaginované (kapitola „Historical trajectories“)*.
- 22 Viac k premenám školstva v zmienom období pozri napríklad: GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učiteľov na Slovensku v období vrcholiaceho stalinizmu (1948 – 1953). In: *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 137 – 154. ISSN 1338-7219.

lácie. Ako vhodná náhrada škôl sa ukázala v podstate novovytvorená organizácia s pevným naviazaním na KSČ – Zväz československo-sovietskeho priateľstva (ZČSP).

Zväz československo-sovietskeho priateľstva oficiálne vznikol počas zjednocovacieho zjazdu v dňoch 22. – 23. februára 1948, keď došlo k zlúčeniu Zväzu priateľov ZSSR so Spoločnosťou pre hospodárske a kultúrne styky so ZSSR.²³ Do jeho čela sa ako prvý predseda postavil Zdeněk Nejedlý, v danom období minister školstva a národnej osvety.²⁴ Proces zjednotenia vyvrcholil v máji 1949, keď na slávnostnom zasadnutí v Bratislave došlo k splynutiu ZČSP so Zväzom priateľov ZSSR na Slovensku, čím sa vytvorila organizácia s celoštátnou pôsobnosťou. ZČSP bol charakterizovaný ako ľudová, nestranícka organizácia, ktorá mala združovať občanov bez rozdielu politickej a náboženskej príslušnosti, čo sa však stalo len čisto formálnym, na realite sa nezakladajúcim prehlásením.²⁵ Už Gottwaldove slová z februárového zjazdu naznačovali smerodajnú pozíciu zväzu a zároveň podčiarkovali skutočnosť, že KSČ prebrala nad jeho existenciou a fungovaním oficiálnu záštitu. Hlavnou úlohou zväzu malo byť rozvíjanie a prehĺbovanie vzťahov – dobovo charakterizovaných ako priateľské – medzi Československom a ZSSR a všestranná starostlivosť o rozvoj ich hospodárskych, kultúrnych a spoločenských stykov. Zväz sa tak stal hlavným popularizátorom ZSSR – a jeho deklarovanej výnimočnosti vo všetkých sférach života – na československej pôde. Prostredníctvom svojich rozmanitých aktivít propagoval prikrášený život v ZSSR – jeho skúsenosti v priemysle, ekonomike, technike aj vo vede, čím výrazne napomáhal premene krajiny do režimom preferovanej podoby. Zameriaval sa na organizovanie zájazdov do ZSSR (a po návrate účastníkov z nich na ich náležité propagandistické využitie, napríklad prostredníctvom besied s navrátiťšími), vydavateľskú činnosť ruskej i prekladovej literatúry.²⁶ Zabezpečoval návrhy, tlač a distribúciu propagačných materiálov, organizoval besedy s predstaviteľmi sovietskej spoločnosti, diskusie a prednáškové kampane,

23 Obe organizácie už mali v Československu svoju históriu: Zväz priateľov ZSSR vznikol v roku 1930, Spoločnosť pre hospodárske a kultúrne styky so ZSSR jestvovala najskôr v podobe Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne zblíženie s novým Ruskom (založená v r. 1924), v roku 1931 došlo následne k zmene jej názvu na už uvedený. (HASAROVÁ, Z. Oslavy Dní, s. 31, s. 34 – 35.)

24 LOMÍČEK, J. Se Sovětským svazem, s. 886.

25 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 70, Stanovy Zväzu československo-sovietskeho priateľstva, (nečíslované).

26 V sledovanom období vydával aj vlastné periodiká, ako *Svět sovětů* (na Slovensku bol jeho obdobou *Svet socializmu*), *Praha – Moskva, Čtení o SSSR, Poznáváme Sovětský svaz, Kulturní besedy SČSP*, vestník *Přítel SSSR* (na Slovensku s názvom *Priateľ ZSSR*) a *Šestina světa SSSR v obrazech*. (NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 70, Situační zpráva o činnosti Svazu československo-sovětského přátelství, s. 12.)

filmové premietania či výstavy,²⁷ pripravoval oslavy dôležitých výročí a sviatkov ako istý symbol vzájomného potvrdzovania si lojality.²⁸ Zároveň sa v sledovanom období stal hlavným organizátorom mimoškolskej výučby ruského jazyka – v spolupráci so školami usporadúval jazykové krúžky²⁹ a od roku 1949 začal s prípravou programu nesúceho názov *Ludové kurzy ruštiny*³⁰ (LKR).³¹ Tie sa

27 Viac pozri napríklad: NAČR, f. Ústřední výbor Komunistické strany Československa (ďalej ÚV KSČ) 1945 – 1989, Masové organizace, archívna jednotka (ďalej arch. j.) 250, zväzok (ďalej zv.). 1. Příloha č. 3, Agitační a propagační publikace, vydané kulturně-osvětovým oddělením, ústředního sekretariátu SČSP v r. 1949, s. 5 – 7. Tiež: NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989, Masové organizace, ar. j. 250, zv. 1, Zpráva o činnosti Svazu československo-sovětského přátelství pro zasedání ústředního výboru 7. ledna 1950, 14 s. NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989, Masové organizace, ar. j. 255, zv. 2, Zpráva o činnosti SČSP 1951, 53 s. NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989, Masové organizace, ar. j. 250, zv. 1, Zpráva o činnosti Svazu československo-sovětského přátelství za rok 1953, 59 s.

28 ZČSP každoročne vydával plán činnosti, v ktorom bližšie rozpracovával aj významné výročia, k príležitosti ktorých potom prostredníctvom svojich pobočiek (tzv. odbočiek) organizoval slávnostné podujatia, niekedy doplnené aj sprievodným programom, inokedy zasa spomenuté len prostredníctvom tlače alebo interných zväzových materiálov. Napríklad na rok 1954 bolo naplánovaných celkovo 23 celoštátnych osláv – okrem tradičných, ako napríklad 8. marec – Medzinárodný deň žien či 1. máj – Sviatok práce, napríklad i také, ako 23. máj – Deň telovýchovy a športu alebo 19. december ako 70. výročie narodenín Antonína Zápotockého. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 69, Návrh na uspořádání celostátních oslav a akcí v roce 1954, s. 1.

Už len samotná bohatá sieť dátumov, ktoré boli režimom určené ako hodné osláv a pripomínania si, mala vzbudzovať pocit výnimočnosti daných dní. Ich vyčlenenie z každodennej všednosti ich kládlo na pomyselný piedestál určujúci občanom, ktoré hodnoty, osobnosti a udalosti sú štátnou mocou považované za hodné úcty a uchovania v kolektívnej pamäti. Viac k funkcii festivity pozri napríklad: KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 2003, 125 s. ISBN 80-90110-20-7; MAURER, Michael. *Das Fest. Beiträge zu seiner Theorie und Systematik*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 2004, 150 s. ISBN 978-34-12080-04-4; ROTH, Klaus, ed. *Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur*. Münster: Lit, 2008, 370 s. ISBN 978-3-03735-265-6; PALÁRIK, Miroslav a Alena MIKULÁŠOVÁ. Public holidays and festivities in totalitarian regimes: Case of Slovak republic 1939 – 1945. In: *SGEM 2016: Proceedings from 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts. Anthropology, Archeology, History & Philosophy*. Sofia: STEF92 Technology, 2016, s. 203 – 210. ISBN 978-619-7105-52-0.

29 KOROSTENSKI, J. K postavení ruštiny, s. 46.

30 V tomto ohľade nešlo o úplné novum na území Československa – nadviazalo sa už na skoršie tradície siahajúce ešte do medzivojnového obdobia – už Spoločnosť pre hospodárske a kultúrne zblíženie s novým Ruskom začala na prelome 20. a 30. rokov pripravovať prvé krúžky ruského jazyka. V danom období však nešlo o tak prepracovanú, široko koncipovanú akciu s tendenciou (až nutnosťou) podchytiť masy ľudí naprieč krajinou. HASAROVÁ, Z. Oslavy Dní, s. 33.

31 APPLEBAUM, Rachel. *Empire of Friends, Soviet Power and Socialist Internationalism in Cold War Czechoslovakia*. London; Ithaca: Cornell Press University Press, 2019, s. 46. ISBN

prvýkrát konali na jeseň roku 1949, a to rovno pod hlavičkou novozavedených osláv – tzv. Dní československo-sovietskeho priateľstva (DČSP).³²

Počiatky Ľudových kurzov ruštiny

Prvotné úvahy o oslavovaní vzájomných československo-sovietskych vzťahov a ich novej polohy, do ktorej sa v povojnových časoch dostali, sa datovali ešte ku koncu roku 1948.³³ Vychádzali z údajnej potreby zvýšenia povedomia československého obyvateľstva o ZSSR ako o silnom zahraničnopolitickom partnerovi, z ktorého skúseností malo Československo čerpať aj pri plnení tzv. budovateľských úloh, ktoré naň čakali v nadchádzajúcom období.³⁴ Téza o nedostatočnom poznaní histórie, kultúry, ekonomiky či politického systému ZSSR bola pritom zdôrazňovaná aj zo strany KSČ, trvajúcej na náprave situácie podľa vzoru ostatných tzv. ľudovodemokratických krajín a nimi organizovaných Týždňov a Mesiacov priateľstva.³⁵ Oslavy DČSP, od roku 1951 predĺžené na Mesiac československo-sovietskeho priateľstva, prebiehali v jesennom období, ktoré sa od roku 1952 ustálilo ohraničením symbolickými dátami 7. 11. (dátum pripomínania si tzv. Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie z roku 1917) a 12. 12. (podpis Zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci v roku 1943). Ich náplňou bolo široké spektrum popularizačných podujatí – kultúrnych, športových, vedeckých a ďalších.³⁶ Už počas prvého ročníka osláv, v roku 1949, bolo zrejmé, že spomedzi ostatných akcií DČSP mal režim enormný záujem práve na úspechu ĽKR. To dokladovala aj skutočnosť, že v rámci propagačnej kampane, rozpútanej okolo osláv, boli ĽKR označené za číslo jeden a ich prípravám bola venovaná zvláštna pozornosť.³⁷

978-15-0173-557-8.

32 Viac pozri: HASAROVÁ, Zuzana. Nový sviatok v kalendári komunistického režimu. K formovaniu osláv československo-sovietskeho vzťahu na konci 40. rokov 20. storočia. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 135 – 160. <https://doi.org/10.17846/SHN.2016.20.1.135-160>

33 NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989, Masové organizace, ar. j. 250, zv. 1, Zpráva o činnosti Svazu ČSP v roce 1949, s. 2.

34 NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989, Masové organizace, ar. j. 250, zv. 1, Zpráva o činnosti Svazu ČSP v roce 1948, s. 2 – 3.

35 NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989, Masové organizace, ar. j. 250, zv. 2, Zápis ze zasedání Ústředního výboru SČSP (18. ledna 1949), s. 2 – 3. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 69, Zápis ze schůze dne 22. února 1949, s. 4.

36 Viac k organizácii a významu sviatku pozri: HASAROVÁ, Z. Nový sviatok, s. 135 – 160.

37 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Porada sekretariátu ÚAV a Svazu čs.-sovietskeho priateľstvi z 25. září 1949, s. 2

Koncept LKR, vo svojej masovosti ako nówum na československej pôde, však potreboval istý čas, kým sa vysporiadal s nepomerom medzi aktuálnymi požiadavkami štátnej moci a reálnym východiskovým stavom v krajine, týkajúcim sa personálnych, materiálnych, ale aj ideologických daností. A tak kým organizátor kurzov, cieľová skupina poslucháčov i želaný výsledok vzdelávacieho procesu boli od začiatku jasné, tlak na čo najrýchlejšie začatie edukácie sa odzrkadlil i v niekoľkých nejasnostiach. Takým bol napríklad rozsah a v istom ohľade i zámer výučby. Podľa dobovej predstavy mal byť totiž každý československý občan schopný osvojiť si základy jazyka, s cieľom využívať ho na svoj odborný rast.³⁸ No už samotné štúdium odborných materiálov predpokladalo zvládanie cudzieho jazyka na vyššej než elementárnej úrovni, nehovoriac o odbornej terminológii, charakteristickej pre každý odbor zvlášť.³⁹ Kurzy ale spočiatku neplánovali zohľadňovať profesijné zameranie účastníkov a nemali v pláne ani prispôbiť sa mu či už prostredníctvom na mieru šitej slovnej zásoby, alebo tematickým zameraním ukážkových textov v učebnici. Minimálne prvý ročník LKR teda dozaista nemohol naplniť verejný prísľub, že už jeho absolvovanie otvorí účastníkom dvere do tajov sovietskej vedy, technologického pokroku a spoločenskej prosperity.⁴⁰ Postupne sa tak mohlo stať až po absolvovaní ďalších, nadväzujúcich kurzov, s ktorými sa od začiatku rátať.

Nejednotnosť panovala aj v názore, akým spôsobom sa mali poslucháči kurzov chopiť jazyka – či bolo cieľom jeho aktívne ovládanie slovom a písmom, alebo sa bolo treba zamerať predovšetkým na jeho pasívne zvládanie. Tendencie boli už viac-menej od začiatku jasné – vyhrávala druhá možnosť. Alternatíva osvojiť si jazyk aj na úrovni hovoreného slova zatiaľ nebola považovaná za takú dôležitú. Jednoducho povedané, pre československého občana malo byť podstatnejšie prijímať informácie v ruskom jazyku, než ich samostatne formovať a šíriť. Akoby sa do popredia opäť dostávala rovnica učiteľ – žiak, kde sa ani nepredpokladá, že v nerovnom vzťahu by bol žiak – aspoň zatiaľ – schopný či priamo oprávnený aktívne zasahovať do výmeny poznatkov a byť na poli vedy a pokroku rovnocenným partnerom Sovietskemu zväzu.

Pre potreby kurzov bola v Československu vytvorená špeciálna učebnica, nesúca názov: *Ruština, světový jazyk pokroku a míru*. Bola tvorená dvanástimi lekciami a slovníkom, obsahujúcim približne 800 základných slov ruského

38 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Dni čs.-sovětského přátelství. Čím je nám ruština, s. 5.

39 V tomto ohľade tvoril istú výnimku Sokol, ktorý sa podujal popri klasickom LKR vytvoriť súběžne aj kurz, kde by sa učili v ruskom jazyku aj špeciálne termíny z oblasti telovýchovy a športu. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Rozvinutí masových kursů ruského jazyka!, (nečíslované).

40 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Ústřednímu sekretariátu Svazu československo-sovětského přátelství. Věc: Lidové kursy ruštiny, s. 1-2.

jazyka. Prvé dve lekcie zoznamovali účastníkov kurzu s azbukou, ostatné boli tvorené látkou tak, aby dopomohli osvojiť si niektoré elementárne výrazy a slovné spojenia a nadobudnúť primárnu slovnú zásobu.⁴¹ Učebné texty boli ďalej doplnené výňatkami zo sovietskych kníh a časopisov, čo malo podľa oficiálnej verzie organizátora ešte viac priblížiť sovietsku kultúru a hodnoty domácomu, stredoeurópskemu obyvateľstvu. No zo zamerania uverejnených krátkych príbehov je zrejme, že išlo skôr o ďalšiu propagáciu ZSSR ako krajiny neobmedzených úspechov vo výrobe a hospodárstve, krajiny mierotvorných síl a bohatej histórie, smerujúcej k dosiahnutiu absolútneho blaha na zemi, než len na jednoduché priblíženie – zámerne vylepšených – spoločenských a kultúrnych pomerov supervelmoci.⁴² Do úvahy pripadá aj možnosť, že spôsob zostavenia učebnice v podstate len kopíroval praktiky využívané pri výuke ruštiny na základných a stredných školách. Tam sa, kvôli nedostatku učebníc (ale spočiatku i kvalifikovaných učiteľov), hlavne do prvej polovice 50. rokov často pristupovalo k čítaniu textov či spievaniu piesní.⁴³ Aj v ĽKR sa už pomerne skoro začalo uvažovať nad zaradením piesní do vyučovacieho procesu. Konkrétne malo ísť o hymnu ZSSR a „niektorú revolučnú pieseň“, čo malo „spestriť a doplniť učebnú látku“.⁴⁴ Tento prístup bol spočiatku prezentovaný ako „vhodné rozšírenie programu ĽKR“, no pravdepodobne ním na niektorých miestach len vykrývali nedostatočný počet učebníc či ich meškajúce dodávky.⁴⁵

K učebnici, ktorá vyšla v náklade 380 000 kusov, bola vydaná aj metodická príručka pre lektorov kurzov v počte 19 000 kusov, pričom títo ju dostávali zadarmo. Bezplatné nadobudnutie učebného textu sa vzťahovalo aj na príslušníkov armády,⁴⁶ zvyšok účastníkov kurzu za ňu zaplatil 15 Kčs.⁴⁷ Suma sa prezento-

41 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovietského priateľství. Informační zprávy č. 2, 3.

42 KOLEKTÍV autorov. *Ruština, světový jazyk pokroku a míru. Učebnice pro lidové kursy ruštiny*. Praha: Svět sovětů, 1949, 86 s.

43 KOROSTENSKI, J. K postavení ruštiny, s. 43.

44 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Dni čs.-sovietského přátelství. Informační zprávy č. 8. V Praze dne 22. XI. 1949, s. 4.

Je tiež zaujímavé, že kým 22. novembra sa hovorilo o spestrení vyučovacieho procesu a v rámci neho o učení sa hymny ZSSR, ani nie o mesiac nato bol Svätom sovětů vydaný zborník pre účastníkov ĽKR, kde bola okrem slovíčok uverejnená i hymna ZSSR s konštatovaním, že by sa ju „mal naučiť naozaj každý účastník ĽKR“. Išlo vskutku o rýchly posun od alternatívnej náplne hodiny k zdôrazneniu, že má ísť o „učivo“, ktoré si majú osvojiť všetci účastníci kurzu. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovietského přátelství. Informační zprávy č. 11, (datované 14. 12. 1949).

45 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zpráva o průběhu „Dnů čs.-sovietského přátelství v Brněnském kraji“, datované 17. 11. 1949, s. 3.

46 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Dni čs.-sovietského přátelství. Informační zprávy č. 1. (datované 11. 10. 1949), s. 5.

47 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovietského přátelství. Informační zprávy č. 2,

vala ako najnižšia možná, pričom podľa oficiálnych tvrdení nepokrývala ani náklady za jej vydanie. Keďže spôsob financovania LKR – a to nielen nákladov spojených s tvorbou a vydaním učebníc, ale aj prezentovaním akcie, školením pracovníkov či odmenami, ktoré boli vyplácané lektorom – sa mi zatiaľ nikde nepodarilo dohľadať, je ťažké povedať, odkiaľ boli zvyšné výdavky vykryté. Isté však je, že tieto peniaze nepochádzali od vzdelávaných. Tí si k 15-korunovému príplatku museli priložiť ešte 5 Kčs za legitimáciu – preukaz, do ktorého im po úspešnom absolvovaní kurzu pribudlo potvrdenie o jeho ukončení – akási vstupenka do ďalšieho levelu LKR, určeného pre pokročilých.⁴⁸

S LKR sa malo podľa prvotných plánov začať najskôr v Prahe, v hlavnom meste republiky, a to už v polovici októbra 1949. Následne na ne mali nadviazať v prvom novembrovom týždni všetky ostatné kurzy mimo hlavného mesta – teda kurzy vedené v mestách, obciach, závodoch, na úradoch, v pobočkách masových organizácií atď.⁴⁹ Plán sa však nepodarilo dodržať. Niektoré oblasti, ako napríklad podnik Hardtmuth v Českých Budějoviciach hlásil prvú odučenú hodinu už 20. októbra,⁵⁰ podobne tak aj ostravské podniky.⁵¹ Bolo to v čase, keď sa ostatné LKR v kraji na počiatok výučby ešte len chystali a doladovali posledné detaily. V tomto smere nesplnil očakávania organizátorov ani prvý novembrový týždeň. V rámci českých krajov, ale aj na území Slovenska sa podarilo začať s lektorovaním vo väčšine miest až koncom mesiaca,⁵² aj keď oficiálne správy smerujúce

s. 3.

- 48 Tu sa objavuje určitá nezrovnalosť, ktorú vytvárajú rozdielne tvrdenia v dokumentoch. Niekde sa o 5-korunovom poplatku hovorí ako o zápisnom – v tom prípade by platba mala svoje odstatenie pre každého zo zúčastnených. Na iných miestach sa ale uvádza, že v skutočnosti išlo o platbu viazanú za obdržanie spomenutej legitimácie, ktorá však slúžila len ako potvrdenie o splnení podmienok výučby. V tom prípade by peniaze tých, ktorí kurz úspešne neukončili (neabsolvovali plný čas výučby alebo nezložili záverečnú skúšku), jednoducho prepadli. Možnosti, že v skutočnosti ide o finančnú čiastku viazanú na legitimácie sa približuje aj skutočnosť, že LKR boli prezentované ako bezplatné, teda zápisné by sa platiť nemalo. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sväz priateľov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ľudové kurzy ruštiny, s. 8. NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Porada sekretariátu ÚAV a Svazu čs.-sovetského priateľství z 25. září 1949, s. 4. NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Všem krajským a okresním výborům! Věc: Lidové kursy ruštiny, s. 4.
- 49 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Všem krajským a okresním výborům! Věc: Lidové kursy ruštiny, s. 1.
- 50 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovetského přátelství. Informační zprávy č. 2, s. 5.
- 51 *Rudé právo*, 1949, roč. 30, č. 252, s. 1, [26. 10. 1949]. Kraje v přípravách Dnů československo-sovetského přátelství.
- 52 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovetského přátelství. Informační zprávy č. 8. (datované 22. 11. 1949). s. 5. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dny československosovetského přátelství, bod 3. – Rozvine se masové vyučování ruštiny, s. 3.

k obyvateľstvu prezentovali výrazne lepšiu situáciu.⁵³ Naskytá sa otázka, prečo vôbec k približne 3-týždňovému časovému posunu došlo. Priama odpoveď sa v preštudovaných materiáloch nenachádza, dá sa len odvodzovať z poznanej situácie. Je pravdou, že materiály potrebné k výučbe boli na mnohých miestach dodané s istým časovým oneskorením. Nie sú však zaznamenané plošné problémy s ich distribúciou a i v krajoch a okresoch, kde sa tento problém nevyskytol, bolo hlásené niekoľkodňové až niekoľkotýždňové posunutie úvodných hodín. V pokynoch o organizácii LKR sa výber miesta, kde sa mala výučba odohrávať, ponechával na doriešenie v kompetencii miestnych organizátorov. No ani tento bod sa nejaví ako problematický. A to jednak vzhľadom na skutočnosť, že v priebežných hláseniach ani v záverečných hodnotiacich správach sa sťažnosti na priestorovú otázku nenachádzajú, ale aj pri zvážení faktu, že vec samotná nemohla predstavovať vážnejší problém. Keďže kurzy prebiehali v podvečerných hodinách, tak ak by i nebola k dispozícii iná miestnosť – podniková jedáleň, zasadacie priestory úradu, spolková miestnosť... – o tomto čase už museli byť voľné minimálne priestory školských zariadení. Do úvahy teda prichádzajú dva zostávajúce faktory, ktoré mohli reálne rozhodnúť o oneskorenom začatí výučby – nedostatok záujemcov a chýbajúci pedagógovia.

Aktivity v prospech masovosti podujatia – očakávania verzus realita

I keď možnosť učiť sa „jazyk našich osloboditeľov“⁵⁴ bola režimom prezentovaná ako veľká výsada a zároveň rozhodnutie každého občana, ktoré malo byť založené na dobrovoľnej báze, o úplnej dobrovoľnosti sa nedalo hovoriť. Navonok prezentovaný „obrovský záujem“ ľudí o kurzy ruského jazyka mal – minimálne v niektorých regiónoch – ďaleko od pravdy.⁵⁵ Už od okamihu, keď bolo jasné, že s podobnými kurzami sa v Československu začne, bola venovaná zvláštna pozornosť príprave masovej propagačnej kampane. S cieľom prilákať do LKR čo najviac potenciálnych záujemcov bola vytvorená propagačná komisia združujúca predstaviteľov ZČSP, Revolučného odborového hnutia a Národného frontu, ktorá plánovala a zaisťovala rozsiahlu kampaň v tlačových orgánoch, v rádiách, na verejných priestranstvách aj v rôznorodých inštitúciách.⁵⁶ Konali sa i špe-

53 Podľa vydania *Rudého práva* z 12. decembra 1949 bola už k 1. novembru zahájená výučba v LKR takmer vo všetkých krúžkoch na území Čiech a Moravy. *Rudé právo*, 1949, roč. 30, č. 266, s. 1, [12. 11. 1949]. Ve znamení radostných Dní čs.-sovetského priateľství.

54 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovetského priateľství. Informační zprávy č. 2, s. 3.

55 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zápis ze schůze o propagaci lidových kursů ruštiny konané dne 19. IX. v 9.30 hod. na ÚAV NF, (nečíslované).

56 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zápis ze schůze o propagaci lidových kursů ruštiny konané dne 19. IX. v 9.30 hod. na ÚAV NF, (nečíslované).

ciálne porady s masovými organizáciami, ktoré boli do procesu propagovania zapojené. Napríklad, československí hasiči sa zaviazali prezentovať význam ruského jazyka v rádiách počas hasičského vysielania, Československá obec sokolská sa podujala vytvoriť niekoľko samostatných krúžkov LKR vo svojich telovýchovných jednotách a podporovať uverejňovanie učebných textov kurzu v telovýchovných tlačovinách. Československý zväz mládeže (ČZM) sa angažoval v reklame kurzov prostredníctvom *Mladej fronty* a cez náborovú kampaň vo všetkých svojich základných organizáciách.⁵⁷ Realizovali sa aj rozhovory s poprednými predstaviteľmi politického, vedeckého a kultúrneho života na tému významu výuky ruského jazyka v Československu, ktoré boli následne buď odvysielané v rádiu, alebo ich prepis vyšiel v niektorom z denníkov alebo týždenníkov.⁵⁸ Samotný ZČSP si rozbehol vlastnú akciu pod heslom „*Každý člen ZČSP do LKR*“, výsledkom ktorej malo byť zaistenie dostatočného počtu poslucháčov kurzu.⁵⁹ Je zrejmé, že okrem tlačeného a rádiom hláseného slova prispievala k šíreniu informácií aj paleta hesiel uverejňovaných na predtlačných plagátoch a vyvesená na obecných a podnikových nástenkách, v znení: „*Ruština není těžká – je to náš příbuzný jazyk!*“, „*Ruština – světový jazyk pokroku a míru!*“, „*Ruštinou ke poznání Sovětského svazu!*“, ⁶⁰ „*Milujeme svůj národ – učíme sa rusky!*“ či „*Znalost ruštiny – zbraň v boji za socializmus!*“ atď.⁶¹ Pestrý kolorit kampane dotváral agitačný nábor prebiehajúci jednak hromadne vo fabrikách a v podnikoch, ale aj prostredníctvom agitačných dvojíc navštevujúcich jednotlivcov doma i na pracoviskách s prihlasovacími hárkami. Na miestach, kde sa dalo predpokladať, že sa „pozvanie“ do kurzu nedostane ku všetkým občanom – malé obce, samoty a pod. – bolo možné obrátiť sa so žiadosťou o informácie či rovno sa prihlásiť na kurz prostredníctvom tzv. dôverníka, ktorého meno a kontaktné údaje boli zverejnené na propagačnom materiáli na najbližšej výveske.⁶² Prihlásiť sa inak mohli aj prostredníctvom dôverníkov ROH v závodoch a podnikoch, v skupinách Československého zväzu mládeže, v odbočkách ZČSP alebo v osvetových školách.⁶³

57 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zápis ze schůze o propagaci lidových kursů ruštiny konané dne 19. IX. v 9.30 hod. na ÚAV NF, (nečíslované).

58 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zápis ze schůze o propagaci lidových kursů ruštiny konané dne 19. IX. v 9.30 hod. na ÚAV NF, (nečíslované).

59 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Opatření, která je třeba učinit k zajištění příprav LKR., (nečíslované, bod SČSP).

60 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Hesla k propagaci LKR, (nečíslované).

61 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Dni čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 1. (datované 11. 10. 1949), s. 5.

62 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Svaz přátel'ov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ludové kurzy ruštiny, s. 10.

63 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Dni čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 1

V časovom rozmedzí mesiacov október až polovica novembra sa rozbehla aj anketa, vytvorená k ľudovým kurzom. Niesla slogan: „*Čím je nám ruština a prečo sa ju budeme učiť v LKR?*“ Mali sa do nej zapojiť tak školy – ktorých žiaci však kurzy nenavštevovali a tak je otázne, prečo anketu vlastne absolvovali –, ako aj jednotlivci z pracovnej sféry, príslušníci ozbrojených zložiek, ale i občania v už dôchodkovom veku. Zachované množstvo rukou písaných listov sa začína datovať už k prvej polovici októbra, čo naznačuje, že listová anketa musela byť skôr súčasťou propagácie LKR, než akcie samotnej.⁶⁴ Adresátom listov bol priamo ZČSP, ktorý už k 14. októbru hlásil 200 prijatých kusov z dielne mladších ročníkov aj pracujúcich štátu. Najlepšie z nich – s veľkou pravdepodobnosťou ideovo najlepšie, a teda v reči režimu „najúdernejšie“ – boli neskôr uverejňované v tlači a čítané v rozhlase. Pravdepodobne aj týmto sa snažili organizátori nalákať ešte nerozhodnutých, prípadne odmietavo naladených na účasť v kurzoch. Ako významný prvok pôsobilo i samotné autorstvo zverejňovaných myšlienok – slová o význame výuky ruského jazyka ako o „*klúči ku krásnej budúcnosti*“⁶⁵ alebo jazyka „*priateľstva v dobách dobrých aj zlých*“⁶⁶ vrhali na celú vec vierohodnejšie svetlo, pokiaľ vychádzali z pera radových občanov. Režim tu šikovne využil jeden z nástrojov propagandy, ktorý býva označovaný aj ako „*hra na ľudovosť*“.⁶⁷ Jeho princípom je navodenie pocitu väčšej dôvery k tvrdeniu, pokiaľ si ho mohol zážitkom overiť alebo ho hodnotovo zdieľal „jeden z nás“. V tomto smere sa ako výhodný mohol javiť ťah zapojiť do listovej súťaže školopovinnú mládež, ktorá tak zrejme mala vytvárať akýsi morálny apel na svojich rodičov – potenciálnych študentov LKR. Minimálne v tom duchu vyznievajú niektoré úryvky listov, ako napríklad „*...podťe s nami mladými do našich radov učiť sa ruskému jazyku!*“⁶⁸ Z prameňov doposiaľ nie je úplne jas-

---

(datované 11. 10. 1949), s. 6.

- 64 To je pravdepodobnejšie aj vzhľadom na účasť obyvateľov, pre ktorých neboli kurzy určené – už spomínané deti zo škôl, ale aj dôchodcovia. Posledná skupina sa v zámere otvoriť pre verejnosť anketu nespomína, ale medzi došlou korešpondenciou nie sú listy od nich žiadnou výnimkou. Naopak, v rámci zamýšľanej širokej kampane k LKR, s charakteristikami ako všefudová, široká, masová, musela byť skutočnosť, že sa do nej zapájali rozmanité vekové skupiny obyvateľstva vítanou a výborne zapadajúcou do vytváraného obrazu o potrebe ovládania ruského jazyka občanmi.
- 65 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, List s názvom „Proč se budeme učit ruštině! (Ruština je klíčem budoucnosti)“ Autor: BERKA, J. Praha XIV, Na Pankráci 28.
- 66 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, List „Čím je nám ruština...“. Autor: MARKOVÁ, J. Teplice Lázně, Vránova 1/1444.
- 67 Viac k téme pozri: ZAVACKÁ, Marína. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy: vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. In: *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 3, s. 439 – 456. ISSN 0018-2575.
- 68 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, List bez nadpisu. Autor: STRNADOVÁ, Bohumila. Žákyně III. stř. školy Dukelských hrdinů v Písku, Nábřeží 1401.

né, akým spôsobom bolo zapájanie sa do ankety koordinované. Je však vysoko pravdepodobné, že rovnako, ako pri ostatných aktivitách, i táto bola nariadená „zhora“. A kým snahy jednotlivcov mohli tvoriť spontánnu reakciu na nastolenú otázku výuky ruštiny, pri hromadných odosielaniach celých zväzkov listov z kolektívov podnikov, tried a družstiev vyznieva počin skôr ako vopred plánovaná kampaň. Nedá sa ani predpokladať, že návradou pre zapájanie sa väčšina jednotlivcov bola sľubovaná knižná odmena od sovietskych autorov, určená pre najlepšie slohové práce. Naopak, je dosť pravdepodobné, že možnosť participovať na ankete sa stala len ďalšou z pracovných úloh zamestnancov konkrétnej inštitúcie – prijímanou s väčším či menším nadšením –, ktorú bolo potrebné jednoducho splniť.

Už rozsah a podoba kampane naznačovali, že spomínaný „obrovský“ záujem občanov o kurzy mohol byť spočiatku skôr želaním organizátorov než realitou. Navyše, netreba zabúdať, že určité očakávania ohľadom počtu prihlásených poslucháčov režim určite mal. Tie sa dajú odčítať z výšky nákladu učebníc, ale i z množstva metodických príručiek pre lektorov. To zároveň nepopiera možnosť, že mnohí z oslovených naozaj privítali príležitosť naučiť sa jazyk východnej veľmoci, zvlášť v nastolených mocensko-politických pomeroch, no i s ohľadom na renomé a istú popularitu, ktoré si ZSSR od konca 2. svetovej vojny získal.

Problémom, čo sa účasti na vzdelávaní týka, tak nemuselo byť – azda očakávané – nízke číslo prihlásených v prepočte na celorepublikové pomery. Ako problém sa však mohla javiť miera prezencie vzhľadom na vopred plánované čísla, ktoré mal kurz dosiahnuť. Ešte pred začatím akcie bolo určené, že v prvom ročníku LKR má byť získaných aspoň 150 000 účastníkov.⁶⁹ Teda 150 000

Tu by sa zase dal uplatniť Zavackou definovaný princíp „*pochodu s muzikou*“ – inštrument propagandistu, vstępujúci presvedčenie, že „*každý to robí, teda aspoň každý z nás*“, jasne vyjadrujúci tábor my a oni, správne a nesprávne, žiadúce vs. zavrhnutiahodné. ZAVACKÁ, Mariána. O propagande alebo Ako balamutiť občanov. In: *História – revue o dejinách spoločnosti*, 2004, ročník 4, č. 5 – 6, s. 17 – 18. ISSN 1335-8316.

69 V dokumentoch k organizácii LKR sa objavilo aj číslo 250 000 (NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovietského priateľství. Informační zprávy č. 7, datované 11. 11. 1949, s. 5.). To je však nepravdepodobné hneď z dvoch dôvodov: v záverečnej správe sa uvádza, že plán náboru do LKR bol prekročený o niečo viac než 100 %, pričom konečné číslo účastníkov sa v záverečných sčítaniach a správach pohybovalo okolo 323 427 – 328 000 účastníkov (NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Hodnocení akcí ke Dnům československo-sovětského přátelství, s. 12. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 69, Průběh státně-politické akce „Dny československo-sovětského přátelství“, s. 7.). V knihe od Knapíka (KNAPÍK, Jiří. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967: svazek I*. Praha: Academia, 2011, 656 s. ISBN 978-80-2002-019-2.) sa pri hesle LKR objavuje dokonca až 350 000 ľudí. V prípade zamýšľaných 250 000 účastníkov by vyše 100 % navýšenie prekročilo kapacitu 500.000 poslucháčov, čo vyššie uvedeným hodnotám nijako nezodpovedá. Taktiež účasť na LKR bola limitovaná počtom lektorov, ktorí boli schopní pojať v priemere okolo 150 000 ľudí za celú republiku (4 700 učiteľov v 700 kurzoch pre približne 54 000 účastníkov

už zamestnaných ľudí, ktorí sa po dobu troch mesiacov dvakrát týždenne, po pracovnej dobe v rámci svojho voľného času, mali aktívne zúčastňovať na kurzoch, ktoré si zaplatili. Je treba rátať aj s tým, že číslo 150 000 zrejme nemalo byť konečné, pretože pri akciách podobného rázu sa uplatňoval princíp socialistického súťaženía, kde sa už vopred očakávalo, že po jej skončení sa vykáže niekoľkopercentné prekročenie stanoveného rámca. V kampani o vytvorenie čo najvyššieho počtu poslucháčskych miest sú v rozpore s opisovaným všeludovým nadšením pre vec nápadné aj snahy niektorých spoločenských organizácií o zaplnenie medzier v účasti vlastnými členmi, realizované na základe dodatočne prijímaných výziev o prihlasovanie sa do ĽKR. Nedostatočný počet uchádzačov, zvlášť v niektorých krajoch a okresoch, tak mohol byť impulzom k oneskoreniu sa v otvorení kurzov ruského jazyka.⁷⁰

Zdá sa, že o niečo väčšiu komplikáciu predstavovala druhá stránka výučbového procesu – pedagógovia. Už pri určovaní počtu účastníkov ĽKR bol rozsah limitovaný odhadom maximálneho počtu lektorov – a ako sa neskôr ukázalo, išlo o značne optimistickú predstavu –, ktorí by boli schopní viesť výuku základov tohto slovanského jazyka. Od začiatku bolo jasné, že lekcie nebudú môcť poskytovať výlučne ľudia so vzdelaním v danom obore, dokonca ani tí, ktorí by síce jazyk ovládali na priemernej úrovni, ale mali by aspoň pedagogickú prax. A hoci bola prostredníctvom Československej tiskovej kancelárii v tlači niekoľkokrát uverejnená výzva k učiteľom ruštiny, aby sa k svojim znalostiam jazyka – a teda aj do kurzu – prihlásili, ani tento krok výrazne nepomohol. Nešlo pritom o masívnu neochotu fundovaných odborníkov vstúpiť do ĽKR ako pedagógovia, ich množstvo však stále nedokázalo pokryť plánovaný počet kurzov.⁷¹ V dôsledku toho bolo prijaté uznesenie, na základe ktorého sa učiteľom v ĽKR mohli stať aj študenti vysokých škôl a žiaci vyšších tried stredných škôl, ktorí ovládali ruský jazyk aspoň „o niečo viac ako vyžaduje osnova“.⁷² Dané kritérium malo na území Slovenska spĺňať približne 4 000 až 4 500 osôb, čo zodpovedalo vytvoreniu 4 000 krúžkov s asi 54 000 účastníkmi.⁷³ Zvyšné dve tretiny z celkového plánu

---

na území Slovenska. NAČR, f. ÚAV NF, k. 24, Sväz priateľov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ľudové kurzy ruštiny, s. 2 – 3.). Kurzy prevyšujúce toto číslo boli pravdepodobne odučené tými istými lektormi v zmysle dohody o započítaní si hodín v rámci druhého odučeného ĽKR do hodín kultúrnej brigády.

70 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zpráva o průběhu „Dnů čs.-sovětského přátelství v Brněnském kraji“, datované 17. 11. 1949, s. 2.

71 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zápis ze schůze o propagaci lidových kursů ruštiny, konané dne 19. IX. v 9.30 hod. na ÚAV-NF. (nečíslované).

72 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovětského přátelství. Informační zpráva č. 2, s. 4. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sväz priateľov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ľudové kurzy ruštiny, s. 5.

73 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sväz priateľov SSSR na Slovensku, Bratislava.

zúčastnených mohli podľa prijatého návrhu o lektoroch zaplniť kurzy v českej časti krajiny. Noví učitelia následne podliehali hromadným školeniam, usporiadaným na úrovni okresných a krajských komisií pre prípravu ĽKR, kde sa ich vzdelávania ujali skúsení pedagógovia a profesori.⁷⁴ Treba však podotknúť, že chýbajúci odborníci, resp. pedagógovia s potrebnou kvalifikáciou predstavovali problém aj pri výučbe ruského jazyka na základných a stredných školách.⁷⁵ A tak ťažkosti v ĽKR de facto len kopírovali totožný stav v školstve.

Motiváciou pre prihlásenie sa za lektora ĽKR mala byť podľa organizátorov i finančná odmena. Pedagogická činnosť v ĽKR bola na celom území republiky hodnotená jednotne. Kurz v trvaní 24 vyučovacích hodín predstavoval učebnú látku rozpracovanú do 12 lekcí, pričom každá lekcia sa mala preberať dve vyučovacie hodiny. Nedá sa však presne určiť časová dotácia „vyučovacej“ hodiny – samotné dokumenty ju neuvádzajú. Dá sa ale utvoriť istá predstava o vyťažení pedagóga počas pracovného týždňa. Kurz sa odohrával dvakrát za 7 dní, teda v rovnakej frekvencii, v akej bola preberaná látka z ĽKR vysielaná prostredníctvom rádia. Trvanie celého kurzu bolo pôvodne rozvrhnuté do 3 mesiacov – konkrétne na november až prvú polovicu januára 1950 (vtedy ešte s predstavou, že všetky kurzy budú úspešne zahájené v prvom týždni 11. mesiaca).⁷⁶ Za celý odučený kurz v trvaní 24 vyučovacích hodín bola potom jednotlivcovi – v prípade kvalifikovaného pedagóga – vyplatená suma 600 Kčs, pre nekvalifikovaných lektorov išlo o čiastku 500 Kčs.⁷⁷ V prepočte za odučenú hodinu teda nekvalifikovaný učiteľ dostal 25 Kčs, nekvalifikovaný približne 21 Kčs. Pokiaľ dobrovoľne odučili ešte jeden kurz navyše, ich finančná odmena sa nijako nenavyšovala. Hodiny venované druhému kurzu si mohli vykázat' jedine ako kultúrnu brigádu.⁷⁸ Pre porovnanie, tzv. pevný plat učiteľa na základnej i strednej škole sa

Ludové kurzy ruštiny, s. 2-3.

74 Napríklad na Táboarsku sa uvádza, že ich zaškoloval prof. Cíha, teda jeden z autorov učebnice. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Zpráva k stavu příprav „Dnů čsp“, s. 2.

75 Tu pozri viac viac v štúdií: KOROSTENSKI, J. K postavení ruštiny, s. 42 – 43.

76 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sváz přátel'ov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ludové kurzy ruštiny, s. 6. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Porada sekretariátu ÚAV a Svazu čs.-sovětského přátelství z 25. září 1949, s. 5.

77 *Týždeň: Prehľad svetových hospodárskych a kultúrnych časovostí*, 1949, roč. 4, č. 41, s. 2, [15. 10. 1949]. Výzva na učiteľ'ov ruštiny.

78 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sváz přátel'ov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ludové kurzy ruštiny, s. 7.

Kultúrne brigády boli často označované za pokrokovú formu šírenia kultúrnych hodnôt a v Československu boli prítomné už od roku 1945. Predstavovali praktickú podobu ďalšieho z ideologických hesiel – „*kultúru výroby*“ – a mali slúžiť šíreniu kultúrnych hodnôt medzi pracujúcimi. Vykazovali isté spoločné znaky s tzv. kultúrnymi patronátmi, no na rozdiel od nich nemali charakter pevného zväzku medzi umelcom (umelcami) a okresom alebo obcou, ale formovali sa jednorazovo a na kratšiu dobu. Niekedy tiež bývajú označované ako kultúrne úderky. Za kultúrne brigády boli považované tie vystúpenia, ktoré prebiehali mimo riadnu

o rok neskôr, v roku 1950, pohyboval v závislosti od zaradenia do platovej triedy a na základe počtu odučených rokov v rozmedzí od 3 500 Kčs (učiteľ zaradený do I. pracovnej triedy, s odučeným počtom rokov 0 – 5) do 7 500 Kčs mesačne (učiteľ spadajúci pod IV. pracovnú triedu po odučení 21 a viac rokov). Ak by sme ráтали s možnosťou, že učiteľ mal 20-hodinový týždenný úväzok, v prepočte na odučenú 1 hodinu by mu pripadalo od 44 Kčs (učiteľ zaradený v I. pracovnej triede, s odučeným počtom rokov 0 – 5) do 94 Kčs (učiteľ v IV. pracovnej triede, po odučení 21 a viac rokov).⁷⁹ I preto sa dá pochybovať o jednoznačnom tvrdení organizátorov o finančnej príťažlivosti odmeny za výuku v ĽKR, i keď lákavou skutočne mohla byť, no zrejme hlavne pre začínajúcich, resp. služobne mladších učiteľov, prípadne pre ľudí bez pedagogického vzdelania a študentov, u ktorých bol pomer hodinovej mzdy za ĽKR oproti klasickému úväzku stále výhodnejší, než u služobne skúsenejších učiteľov.

V roku 1949 bola ako istá formy odmeny za absolvovanie kurzov určená odmena aj pre poslucháčov ĽKR. Zorganizovala sa zlosovacia súťaž, ktorej podstata spočívala v stopercentnom absolvovaní vyučovania. Mená tých, ktorí nevynechali žiadnu z hodín, boli vhoďené do zlosovania. Jedno z nich putovalo po vyžrebovaní, zapísané na korešpondenčnom lístku ústrednej komisii ĽKR pri ZČSP, kde sa po skončení všetkých kurzov v republike konalo záverečné žrebovanie troch víťazných mien. Výhercovia dostali sady kníh sovietskych autorov. Niekoľko sto ďalších – dokopy sa rátať s až 10 000 odmenenými účastníkmi kurzov –, ktorí sa zapojili do zlosovacej súťaže, dostalo menšie knižné ceny. Odmeny mali získať aj najlepšie zorganizované krúžky v závodoch, na dedinách a v mestách.⁸⁰ Sústavná účasť nebola motivovaná len príležitosťou dostať sa zadarmo k novej zahraničnej beletrii. Nepochybne, ako nemalé lákadlo muselo pôsobiť pravidlo úspešného absolvovania kurzu s potvrdením o možnosti vstupu do vyššieho ročníka, pre ktoré platilo to isté kritérium ako pre zlosováciu súťaž – nevyneškať ani jednu hodinu. Študenti čo i len s jednou absenciou, uchádzajúci

---

pracovnú dobu kultúrnych telies a ktoré boli vykonávané bez nároku na honorár. Pritom však muselo ísť o akciu najvyššej kvality, aby bol naplnený cieľ poslania – zblížovanie sa medzi kultúrnymi pracovníkmi a robotníckou triedou. V roku 1949 bol zaznamenaný výrazný úpadok celej myšlienky brigád – umelci prichádzali do vybraných podnikov aj niekoľkokrát týždenne a kvalita ich vystúpení začala upadať tak po stránke ideovej, ako aj účelovej. Preto svoju činnosť museli od júla toho roku pretransformovať a hlavný dôraz klásť na výchovu amatérskych kultúrnych (divadelných, hudobných) súborov v továrňach. Na jeseň 1949 boli kultúrne brigády zrovnoprávené s pracovnými brigádami umelcov. Za kultúrne brigády sa ale až do konca 50. rokov považovali aj kultúrne akcie prevádzané amatérmi a určené pre širokú verejnosť – nemocnice, školy, poľnohospodárov atď. KNAPÍK, J. *Průvodce kulturním děním* (sv. I), s. 466.

79 Nařízení vlády č. 69/1950 Sb. Vládní nařízení, kterým se vydává platový řád pro učitele.

80 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 9, (datované 29. 11. 1949), s. 2.

sa o osvedčenie z kurzu, museli zložiť písomný test z celého prebratého učiva. Ako z pokynov k udeľovaniu legitimácií vyplynulo, to sa týkalo aj ľudí, ktorí sa z nejakého dôvodu nezúčastnili ĽKR, ale o osvedčenie z kurzu stáli. Učivo si mohli prebrať doma aj vďaka Československému rozhlasu, ktorý ho vysielal dva razy do týždňa v podvečerných hodinách, alebo si látku naštudovať vďaka jej pravidelnému vydávaniu v slovenských⁸¹ aj českých periodikách.⁸²

Napriek počiatočným ťažkostiam, ktoré vyplynuli aj zo skutočnosti, že „*takáto akcia masového vyučovania nemá doposiaľ u nás obdoby*“,⁸³ sa na základe hodnotiacich správ – i v porovnaní s ostatnými hodnotiacimi správami z akcií z tohto obdobia – zdá, že skutočne išlo o podujatie, ktoré si medzi oslovenými našlo priaznivcov. I keď záujem o absolvovanie kurzu bol určite významne ovplyvnený rozsiahlou propagačnou kampaňou i agitačnými akciami a spočiatku sa zdalo, že naplnenie vopred stanoveného počtu kurzov môže byť problémom, v závere sa ukázalo, že prvotný zámer – spustiť systém vzdelávania dospelaj populácie v ruskom jazyku – sa viac-menej podarilo naplniť. Iste, treba rátať i s pozitívnym nadhodnocovaním úspešnosti kurzov, príznačným pre toto obdobie a organizovanie podobných podujatí. Pri hodnotení ĽKR ako vcelku úspešnej akcie treba zohľadniť i kolísanie ich návštevnosti. Naplnenosť kurzov totiž často variovala obec od obce, okres od okresu, a to mnohokrát i bez jasne rozpoznatelných príčin. Prvý „beh“ ĽKR však položil isté základy, na ktorých sa stavalo v nasledujúcom období.

Etablovanie ĽKR ako nástroja indoktrinácie obyvateľov Československa

ĽKR sa, aj napriek počiatočným plánom z roku 1949, nestali výhradne jesennou akciou, vyplňajúcou decembrové a čiastočne januárové podvečery ich frekventantov. V nasledujúcich rokoch sa vždy na jeseň začal tzv. prvý beh ĽKR, s pokračovaním ďalších „behov“ až do leta nasledujúceho roku. Letné mesiace zároveň predstavovali zlomový bod, charakterizovaný ukončením celého ročníka výuky a počiatkom náboru do toho ďalšieho.⁸⁴

81 Na území Slovenska sa ako prvé noviny prihlásili o možnosť uverejňovať učebnú látku kurzov noviny *Týždeň: Prehľad svetových hospodárskych a kultúrnych časovostí*, ktorý od r. 1946 vydávalo vydavateľstvo Slovenského výboru pri Sväze čs.-sov. priateľstva, Obroda. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sväz priateľov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ludové kurzy ruštiny, s. 7. Tiež: *Týždeň: Prehľad svetových hospodárskych a kultúrnych časovostí*, 1949, roč. 4, č. 39, s. 2, [1. 10. 1949]. 4000 učebných krúžkov.

82 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 23, Dni čs.-sovetského přátelství. Informační zprávy č. 11, (datované 14. 12. 1949). s. 4.

83 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Lidové kurzy ruštiny, s. 1.

84 NAČR, f. ÚV KSC 1945 – 1989, Masové organizace, ar. j. 279, zv. 19, Organizace přípravného

Z organizačného hľadiska sa nesmierne dôležitou oporou kurzov stal takpovediac nasledovník DČSP – Mesiac československo-sovietskeho priateľstva.⁸⁵ Tvorba celého ročníka jazykových krúžkov prebiehala práve v jesennom období a naplánovaná bola vždy tak, aby sa prekrývala s prípravami na MČSP. Zrejme nešlo len o zachovanie myšlienky LKR ako súčasť Dní (v tomto prípade už Mesiaca) priateľstva, ale pravdepodobne i tu zväčšil faktor praktického prístupu k riešeniu oboch podujatí. Princíp tkvel v jednotnom personálnom pokrytí prípravnej základne, vďaka čomu nebolo potrebné zabezpečovať osobitné tímy ľudí na každú akciu zvlášť. Stačilo len prerozdeliť starostlivosť o ďalšie záležitosti, časovo zhodné s už pridelenými úlohami medzi ustanovené komisie, výbory atď. Aspekt účelnosti bol zohľadnený aj pri samotnom náборе do LKR – bol spojený s náborom do ZČSP, pričom oba z nich a často súbežne vykonávali práve členovia Zväzu.⁸⁶

Rokom 1951 sa začali aj ďalšie zmeny prirodzene plynúce z dovtedajšieho vývoja. Takouto novotou bolo otváranie LKR v troch úrovniach, odstupňovaných podľa náročnosti učiva.⁸⁷ Predpokladalo sa, že dva roky trvajúca výučba dala istej skupine obyvateľstva také vedomosti, ktoré mohli byť rozvíjané prostredníctvom prekladov zložitejších textov a obohacovania slovnéj zásoby o ďalšie výrazy, s ktorými by sa mohli stretnúť pri študovaní odborných textov v procese aplikovania sovietskych poznatkov do československého priemyslu, výroby, vedy či poľnohospodárstva. V rokoch 1951 – 1952 sa po dlhšom období hľadania ustálila aj časová dotácia LKR, a to na tri mesiace pre jeden beh kurzu ruského jazyka.⁸⁸ Zvýšila sa i kvóta kurzov pre jednotlivé okresy a kraje, s jasne stúpajúcou tendenciou aj v nasledujúcich ročníkoch osláv.⁸⁹

Naopak, nezmenené ostávali napríklad výška zápisného či niektoré pretrvávajúce problémy ťahajúce sa až do konca sledovaného obdobia – v tomto prí-

---

aparátu štátně politické akce MČSSP, (nečíslované).

85 Viac pozri: HASAROVÁ, Zuzana. Oslavy československo-sovietskeho priateľstva v 50. rokoch 20. storočia In: HRUBOŇ, Anton et al. *Slovensko v rokoch neslobody (1938 – 1989) IV. Slovensko, jeho susedia a Európa*. Banská Bystrica: UMB, 2016, s. 109-139. ISBN 978-80-5571-180-5.

86 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 26, Plán politického a organizačného zajištění náboru nových členů SČSP, a agitačních dvojic k MČSP, s. 2-5.

87 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 70, Měsíc československo-sovětského přátelství. 1951, s. 4.

88 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 70, Měsíc československo-sovětského přátelství. 1951, s. 3.

89 Pozri napríklad: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, Zpráva o zahájení náboru poslucháčů do LKR. V Praze, 10. září 1952, s. 3. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, Průběh příprav Měsíce československo-sovětského přátelství, s. 10, bod Usnesení.

pade do roku 1956. Zápisné, pôvodne stanovené ešte roku 1949 na 20 Kčs,⁹⁰ ostávalo rovnaké aj v nasledujúcich rokoch. Suma sa zrejme ukázala byť natoľko dostačujúca, aby dokázala pokryť aspoň hlavnú časť nákladov a zároveň nie taká vysoká, aby demotivovala prípadných záujemcov v účasti na kurze. V tomto ohľade sa však prejavili aj isté regionálne špecifiká. Napríklad, v roku 1954 mali zamestnanci národného podniku Československej plavby dunajskej určenú výšku zápisného len v sume 5 Kčs, pričom aj táto čiastka im mala byť vrátená, a to v prípade, ak po skončení kurzu vykázali aspoň 50 % účasť.⁹¹ Ťažkosti, ktoré bolo treba riešiť, súviseli, paradoxne, s rozhodnutím neustále navyšovať počet poslucháčov LKR. Od roku 1952 musel byť minimálne jeden kurz vedený v každom väčšom závode, vo všetkých priemyselných podnikoch a v úradoch.⁹² Formulácia nariadenia napovedala, že išlo o plánovitú, vynucovanú účasť, o ktorú sa mali starať tamojšie odbočky ZČSP. To zároveň predpokladalo výrazne rozšírenú členskú základňu Zväzu s novými pobočkami a ich značným územným rozptylom. Zväzu sa takto v priebehu štyroch rokov jeho existencie podarilo preniknúť do spomenutých štruktúr na rôznych úrovniach miest, obcí a inštitúcií po celej republike. Dozaista mu v tom napomáhala aj politika náborovej kampane, ktorú vykonával.

Nárastu počtu kurzov ale nezodpovedali aktuálne stavy lektorov. Problém, ktorý sa prvýkrát jasne ukázal už v roku 1949, bol významný aj pre následné obdobie a plánované nahustenie výučby a vízia zvyšujúceho sa počtu absolventov ho ešte viac zvýraznili. Organizátori sa snažili problém riešiť rôznymi spôsobmi, no ako jediná účinná motivácia k prevzatiu zodpovednosti nad výukou „jazyka pokroku a mieru“ svojich spoluobčanov sa ukázalo zvýšenie finančnej odmeny. Tá od roku 1951 narástla takmer dvojnásobne, z pôvodných 500 – 600 Kč⁹³ na jednotných 1000 Kč.⁹⁴ Počet odučených kurzov už viac nebol obmedzený, determinovala ho len vôľa samotného lektora chopiť sa i ďalšieho vo svojom okrese či v obci.⁹⁵ Toto opatrenie síce dokázalo na prechodné obdobie zaplátať najmarkantnejšie ťažkosti v systéme, no v konečnom dôsledku sa ukázalo ako

90 *Týždeň: Prehľad svetových hospodárskych a kultúrnych časovostí*, 1950, roč. 5, č. 34, s. 2, [26. 8. 1950]. Príprava na štart LKR.

91 *Náš Dunaj*, 1954, roč. 6, č. 20, s. 6, [15. 10. 1954]. Učme sa ruštine – reči mieru a pokroku, s. 6.

92 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 70, Měsíc československo-sovětského přátelství. Organizační zajištění, s. 4-5.

93 Menšia suma bola vyplácaná nekvalifikovaným lektorom, v prípade kvalifikovaných pedagógov to bolo 600 Kč.

94 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 26, Lidové kursy ruštiny v slavném Měsíci československo-sovětského přátelství!, s. 2.

95 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, S jazykem pokroku a míru vpřed! Pokyny k státně-politické akci MČSP, s. 7.

neefektívne. V rokoch 1951 – 1952 sa nakopili sťažnosti na veľmi slabú úroveň prednášajúcich z celej republiky, čo mohlo u kompetentných viesť k celkom logickému záveru, že mnohí z vyučujúcich vidia za ĽKR len finančný zisk bez akéhokoľvek záujmu o ruský jazyk a jeho výučbu. Zrejme i preto došlo v roku 1953, s pokračovaním trendu aj v nasledujúcich dvoch rokoch, k návratu k niekdajšej výške odmien.⁹⁶ Spomenutý úpadok úrovne vyučovania však musel byť výrazný, najmä ak zoberieme do úvahy skutočnosť, že režim musel už i tak od začiatku zľavovať zo svojich požiadaviek. Toho výrazom bolo zamestnávanie pedagógov, ktorí síce jazyk neovládali, no ich profesia mala byť – spolu s dodávanými metodickými materiálmi k ĽKR – príslubom adekvátneho zvládnutia učiva. Podobne vyznievala aj požiadavka nábora učiteľov v celom sledovanom období, aby sa k lektorovaniu prihlásili i študenti škôl, ktorí ovládajú aspoň základy tohto jazyka.⁹⁷ V období, keď sa otvárali len začiatocnícke kurzy, daný model ešte mohol fungovať, od roku 1951 je to však len ťažko predstaviteľné. A tak musela výuka zákonite utrpieť na kvalite.

Nábor poslucháčov každoročne trval do polovice októbra a na prelome desiateho a jedenásteho mesiaca malo dôjsť k začatiu výučby. V tomto prípade však išlo len o želaný výsledok, nijako nekorešpondujúci so skutočnosťou. Dopredu určený stav naplnenia krúžkov a ich plánovaný počet boli vysoko nadhodnotené, v dôsledku čoho dochádzalo k oneskoreným začiatkom kurzov,⁹⁸ navyše so stále menším počtom študentov, a dokonca i s okresaným súčtom krúžkov. Z tých, ktoré výučbu skutočne spustili ešte počas prvých týždňov, onedlho odpadli ďalšie skupiny. Dôvodom bola zväčša podaná prihláška, zrejme ako výsledok „úspešne“ odvedenej agitačnej kampane, ktorou však účasť občana na kurze aj skončila.⁹⁹ Nezriedkavým bol i ďalší postup – absolvovanie slávnostného otvorenia kurzu a návšteva prvej, úvodnej hodiny a až následné rezignovanie na snahu osvojiť si ruštinu.¹⁰⁰ Opätovné otváranie začiatocníckej úrovne pre neúspeš-

---

96 NAČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, Ústřední výbor Měsíce československo-sovětského přátelství – schůze dne 14. XI. 1953, s. 8.

97 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 24, Sváz přátelov SSSR na Slovensku, Bratislava. Ludové kurzy ruštiny, s. 7.

98 Šollar vo svojej práci uvádza aj iný, veľmi praktický dôvod oneskorenia zahájenia ĽKR, ktorý spočíval v posunutí termínu na čas, keď mali byť ukončené všetky jesenné poľnohospodárske práce. ŠOLLAR, Miroslav. *Se „Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!“ Měsíc československo-sovětského přátelství 1951 – 1953 na příkladu Brněnského kraje*. Diplomová práce. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 54 [cit. 2021-05-05]. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/215676/ff_m/Magisterska_diplomova_prace.pdf

99 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 26, MČSSP. Průzkum ostravského kraje. Zpráva, s. 7 – 8.

100 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 26, Hodnocení průběhu „Měsíce přátelství“ v krajích I-III, s. 8, s. 9. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, Měsíc československo-sovětského přátelství 1953 v Olomouci, (nečíslované, bod ĽKR).

ných absolventov z predošlých rokov zase vzbudzovalo otázky o miere aktivity a snáh uchádzačov, a to najmä v tých geografických oblastiach, kde chronické zapisovanie si tej istej úrovne niekoľký raz po sebe už známymi menami dosahovalo vysoké percento¹⁰¹ Celkový stav naplnenia určených čísel nie je možné celkom zachytiť, v tomto ohľade môže bližšie informácie priniesť práve sonda do regionálnych archívov. V správach o priebehu osláv MČSP sa síce vo väčšine hodnotiacich informácií od krajov a ich okresov nachádzajú zmienky o ĽKR, len v niektorých prípadoch však bývajú i číselne dokumentované. Oveľa častejšie bolo slovné hodnotenie, ktoré sa pohybovalo od superlatív – v prípade uspokojivých výsledkov alebo aspoň čiastočného zvýšenia počtu kurzov a ich frekvenciantov oproti predošlému roku – až po označenia kurzov ako slabé, nezvládnuté, nedostatočne pripravené, so slabšou účasťou.¹⁰²

Od roku 1952 sa upustilo aj od pôvodnej predstavy ĽKR ako kurzov určených výlučne pre dospelých, pracujúcich obyvateľov a svoje lingvistické kompetencie si mala prostredníctvom nich rozširovať aj školopovinná mládež. Jej číselná účasť však bola takisto hodnotená skôr záporne. Nedá sa s určitosťou povedať, či k nepriaznivým číslam došlo len podcenením situácie v predošlých rokoch a či v nasledujúcich rokoch tento trend pod vplyvom opakovania požiadavky na účasť i mladších ročníkov vzrastal. Zodpovedanie na tieto otázky by bolo predmetom ďalšieho výskumu zameraného na nasledujúce podujatia.

Záver

Ľudové kurzy ruštiny boli od začiatku súčasťou akéhosi indoktrinačného balíka smerovaného z rúk domácich mocenských elít naviazaných na moskovské centrum, a určeného pre československých občanov. Údajná potreba osvojenia si jazyka veľkého zahraničnopolitického partnera a, v dobovej rétorike, i veľkého vzoru československého ľudu – ZSSR, v súvislosti s ideologickým konštruktom o nastúpenej ceste k budovaniu socialistickej (neskôr komunistickej) spoločnosti až ku konečnej méte – komunistickému raju, to všetko vytváralo dojem priam nevyhnutného kroku. Jeho ovládanie, a s tým súvisiace nové možnosti – čerpanie z umenia, vedy a kultúry priamo z originálu – malo predstavovať akúsi pri-

101 NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 26, Hodnocení Měsíce československo-sovětského přátelství v roce 1952 v kraji České Budějovice, s. 10. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, Hodnocení průběhu MČSP v českých krajích a na Slovensku v roce 1952, s. 8 – 9. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 70, Zhodnocení oslav MČSP v českých krajích, s. 3, s. 5, s. 14.

102 Například: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 26, Hodnocení průběhu „Měsíce přátelství“ v krajích I-III, s. 4, s. 6 – 7, s. 11. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, Krajský výbor Měsíce československo-sovětského přátelství v Plzni. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, Krajský výbor MČSP v Pardubickém kraji, s. 5. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 27, KV Měsíce československo-sovětského přátelství v Jihlavě, s. 2.

danú hodnotu určenú pre tých, ktorí sa na vzdelávanie prostredníctvom kurzov podujali.

Napriek tendencii režimu nadhodnocovať pozitívne výsledky a naopak, o vzniknutých neúspechoch informovať so značnou zdržanlivosťou, interné hodnotiace správy z krajov i okresov jasne naznačujú, že LKR patrili počas pilotného ročníka k tým úspešnejším. Dôvodov, prečo to tak bolo, môže byť viacerých. Za prvé, v zmenenej mocensko-politickej situácii – a to nielen v siločiarach domáceho, ale aj zahranično-politického diania – bolo celkom logické učiť sa jazyk novej supervelmoci. Koniec-koncov, išlo i o reč vtedajšieho spojenca, ktorý sa v poslednom období vyprofiloval na významného medzinárodného hráča. Taktiež prebiehajúca studená vojna a geopolitická príslušnosť Československa k východnému bloku naznačovali, že ovládanie ruštiny by do budúcnosti mohlo byť prinajmenšom benefitom. V situácii, keď do krajiny prestali legálnou cestou prúdiť produkty západnej proveniencie a boli masovo nahrádzané umeleckými dielami, vedeckými prácami či technickými príručkami zo ZSSR sa, minimálne navonok, poznanie tejto reči javilo ako skutočne nevyhnutné. Navyše, nešlo o nijako zvlášť nákladnú záležitosť – pre poslucháčov boli kurzy cenovo dostupné, ale koniec-koncov nekladli priveľké nároky ani na časové zaťaženie. Istú rolu v prospech LKR mohlo zohrávať i prirodzené nadšenie časti verejnosti, viažuce sa k renomé, ktoré si ZSSR počas druhej svetovej vojny vybudoval, a z ktorého ešte nasledujúcich niekoľko rokov po vojne ťažil. Ďalej, na rozdiel od iných podujatí, na ktorých si KSČ vyžadovala deklarovanie aktívnej účasti obyvateľstva (napr. účasť na manifestáciách, sprievodoch, besedách, na premietaní sovietskych filmov atď.) – toto prinášalo jasný a priam „hmatateľný“ výsledok – možnosť naučiť sa nový jazyk. Druhou stránkou mince však v tomto ohľade bola reálna úroveň jazykových kompetencií, ktoré mohli svojim študentom ponúknuť lektori – často len minimálne kvalifikovaní pre výkon zverenej úlohy.

Nasledujúce ročníky LKR, ich rozšírenie čo do počtu, tak i do stratifikovania účastníkov v rámci rozmanitejších vzdelanostných úrovní – však narazili na niekoľko problémov. Časť z nich sa len prenášala z roku 1949, iné sa objavili ako nové. Tlak na neustále zvyšovanie počtu poslucháčov LKR, prijímané normy pre otváranie ďalších krúžkov či vynucovanie si účasti na nich, poskytujú obraz o snahe dosiahnuť ambiciózne, no v súdobých podmienkach až nerealizovateľný cieľ. S plánmi masovej výučby ruského jazyka v Československu nestíhala držať krok realita poznačená chýbajúcim počtom lektorov i výrazne nižšou ochotou pracujúcich zúčastňovať sa na výučbe. Prvý problém sa kompetentní pokúšali riešiť zvýšením finančnej odmeny pre prednášajúcich takmer na dvojnásobok pôvodnej sumy a zrušili obmedzenie počtu odučených kurzov. Tento postup z lektorovania v LKR urobil vcelku výhodnú zárobkovú činnosť, ktorá prvotný problém navonok vyriešila. Na druhej strane, už zakrátko museli organizáto-

ri svoj prístup ohľadne finančného ohodnotenia revidovať, pretože narastanie počtu sťažností na nízku úroveň kurzov i lektorov samotných len prehlbovalo druhý z načrnutých problémov – ochotu poslucháčov zúčastňovať sa na nich. Nedostatok pedagogických síl mal byť následne kompenzovaný zaradením do výučbového procesu kohokoľvek – i bez pedagogického či lingvistického vzdelania –, prípadne i študentov, ktorí ovládali aspoň základy jazyka. Skutočnosť, že skúsenosti s vyučovacím procesom alebo aspoň s poznaním jazyka samotného neboli vnímané ako prekážka, ktorú by metodické pokyny nevedeli nahradiť, naznačuje, že kurzy museli značne utrpieť na kvalite. I tento prístup mohol byť faktorom, ktorý potenciálnych účastníkov viac odrádzal, než prilákal. Z celého projektu sa tak stala skôr akcia *pro forma*, kde viac než osvojenie si nového jazyka začala vystupovať do popredia snaha splniť si plán, zvyšovať kvóty a vykazovať si kvantitatívne lichotivé výsledky.

Na druhej strane, téza o nadhodnotení skutočného dopytu po ĽKR nijako nepopiera skutočnosť, že pre časť verejnosti mohla byť príležitosť k vzdelávaniu sa v ruštine skutočne i atraktívna. Na základe absentujúcich (resp. nedochovaných) archívnych údajov však nie je možné vyhodnotiť, do akej miery bola účasť na vzdelávaní dobrovoľná, prípadne či tento trend v čase stúpil alebo klesal a pod vplyvom akých okolností. Na základe preštudovaných údajov je ale možné povedať, že kým prvý ročník zožal hodnotenie jednej z najobľúbenejších masových akcií zrejme viac-menej oprávnene, tlak na neustále navyšovanie počtu krúžkov, nerešpektovanie skutočného dopytu po kurzoch ruštiny a možností štátu v plnohodnotnom vzdelávaní poslucháčov urobili zamýšľanej popularite ĽKR skôr opačnú službu.

Samotná snaha o unifikáciu jazykových kompetencií obyvateľstva zo strany štátu však mohla vytvárať i ďalšie, akési vedľajšie produkty tohto úsilia. Prispievala k postupným úpravám kolektívnej identity s jasnou tendenciou príklonu smerom na východ, no, na druhej strane, vynucovaná účasť na onom druhu podujatí mohla vyvolať i opačný efekt a od vyžadovaného pocitu príľnutia k ZSSR ešte viac odrádzať. V dichotomickom rozdelení sveta podporovala aj vytváranie „*my skupiny*“¹⁰³ či podnecovala k silnejšiemu pocitu súdržnosti k väčšiemu celku s možnosťou rozpustenia sa v „*kolektívnom ja*“.¹⁰⁴ Išlo aj o vzájomný proces potvrdzovania si lojality, fungujúci na princípe výmenného obchodu – nalinkované zapájanie sa do režimom vopred navrhnutých akcií navonok vzbudzovalo dojem podpory občanov voči aktuálnej štátnej moci. No na druhej strane,

103 ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymístění, národní identita a (re)konstrukce paměti. In: *Sociální studia*, 2004, roč. 2, č. 2, s. 79. ISSN 1214-813X.

104 K psychologickému aspektu rozplývania sa človeka v dave pozri viac: CANETTI, Elias. *Masa a moc*. Praha: Academia, 2007, 622 s. ISBN 978-80-2001-512-9.

domácejmu obyvateľstvu umožňoval tento – často servilný – prístup dostať sa k výhodám, ktoré mu za to štátna moc na výmenu ponúkala. No opisované úsilie nepriamo prispievalo i k snahám o zmenu hodnotovej orientácie obyvateľstva štátu,¹⁰⁵ ktorý sa ocitol, takpovediac, pod kuratelou novej moci.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Národní archiv České republiky, fond Ústřední akční výbor Národní fronty 1948 – 1955,

kartón 23:

Předběžný návrh akce „10 dnů československo-sovětského přátelství“.

Porada sekretariátu ÚAV a Svazu čs.-sovětského přátelství z 25. září 1949.

Rozvinutí masových kursů ruského jazyka!, (nečíslované).

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 2.

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 3.

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 11, (datované 14. 12. 1949).

Porada sekretariátu ÚAV a Svazu čs.-sovětského přátelství z 25. září 1949.

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 8. (datované 22. 11. 1949).

Dny československosovětského přátelství, bod 3. – Rozvine se masové vyučování ruštiny.

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 7, datované 11. 11. 1949.

Hodnocení akcí ke Dnům československo-sovětského přátelství.

Porada sekretariátu ÚAV a Svazu čs.-sovětského přátelství z 25. září 1949.

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 9, (datované 29. 11. 1949).

kartón 24:

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 8. V Praze dne 22. XI. 1949.

Lidové kursy ruštiny! Základní otázky k organizaci a provádění LKR.

Sváz přátel'ov SSSR na Slovensku, Bratislava. Lidové kurzy ruštiny.

Ústřednímu sekretariátu Svazu československo-sovětského přátelství. Věc: Lidové kursy ruštiny.

Zpráva o průběhu „Dnů čs.-sovětského přátelství v Brněnském kraji“, datované 17. 11. 1949.

Dny čs.-sovětského přátelství. Informační zprávy č. 1. (datované 11. 10. 1949).

Všem krajským a okresním výborům! Věc: Lidové kursy ruštiny.

Zápis ze schůze o propagaci lidových kursů ruštiny konané dne 19. IX. v 9.30 hod. na ÚAV NF.

Opatření, která je třeba učinit k zajištění příprav LKR.

Hesla k propagaci LKR.

List s názvem „Proč se budeme učit ruštině! (Ruština je klíčem budoucnosti)“ Autor: BERKA, J.

Praha XIV, Na Pankráci 28.

List „Čím je nám ruština...“ Autor: MARKOVÁ, J. Teplice Lázně, Vránova 1/1444.

---

105 LANE, Christel. Legitimacy and Power in the Soviet Union through social ritual. In: *British Journal of Political Science*, 1984, roč. 14, č. 2, s. 209. ISSN 0007-1234.

List bez nadpisu. Autor: STRNADOVÁ, Bohumila. Žákyně III. stř. školy Dukelských hrdinů v Písku, Nábřeží 1401.

Dni čs.-sovětského přátelství. Čím je nám ruština.

Zpráva o průběhu „Dnů čs.-sovětského přátelství v Brněnském kraji“, datované 17. 11. 1949.

Zápis ze schůze o propagaci lidových kursů ruštiny, konané dne 19. IX. v 9.30 hod. na ÚAV-NF.

Zpráva k stavu příprav „Dnů čsp“.

Lidové kursy ruštiny.

kartón 26:

Plán politického a organizačního zajištění náboru nových členů SČSP, a agitačních dvojic k MČSP.

Lidové kursy ruštiny v slavném Měsíci československo-sovětského přátelství!

MČSSP. Průzkum ostravského kraje. Zpráva.

Hodnocení průběhu „Měsíce přátelství“ v krajích I-III.

Hodnocení Měsíce československo-sovětského přátelství v roce 1952 v kraji České Budějovice.

kartón 27:

Zpráva o zahájení náboru poslucháčů do LKR. V Praze, 10. září 1952.

Průběh příprav Měsíce československo-sovětského přátelství, s. 10, bod Usnesení.

S jazykem pokroku a míru vpřed! Pokyny k státně-politické akci MČSP.

Ústřední výbor Měsíce československo-sovětského přátelství - schůze dne 14. XI. 1953.

Měsíc československo-sovětského přátelství 1953 v Olomouci, (nečíslované, bod LKR).

Hodnocení průběhu MČSP v českých krajích a na Slovensku v roce 1952.

Krajský výbor Měsíce československo-sovětského přátelství v Plzni.

Krajský výbor MČSP v Pardubickém kraji.

KV Měsíce československo-sovětského přátelství v Jihlavě.

kartón 69:

Návrh na uspořádání celostátních oslav a akcí v roce 1954.

Zápis ze schůze dne 22. února 1949.

Průběh státně-politické akce „Dny československo-sovětského přátelství“.

kartón 70:

Stanovy Svazu československo-sovětského přátelstva, (nečíslované).

Situační zpráva o činnosti Svazu československo-sovětského přátelství.

Měsíc československo-sovětského přátelství. 1951.

Měsíc československo-sovětského přátelství. Organizační zajištění.

Zhodnocení oslav MČSP v českých krajích.

Národní archiv České republiky, fond Ústřední výbor Komunistické strany Československa
1945 – 1989, Masové organizace,

archívna jednotka 250, zväzok 1:

Příloha č. 3, Agitační a propagační publikace, vydané kulturně-osvětovým oddělením, ústředního sekretariátu SČSP v r. 1949.

Zpráva o činnosti Svazu československo-sovětského přátelství pro zasedání ústředního výboru 7. ledna 1950.

Zpráva o činnosti Svazu ČSP v roce 1949.

Zpráva o činnosti Svazu československo-sovětského přátelství za rok 1953.

Zpráva o činnosti Svazu ČSP v roce 1948.

Zápis ze zasedání Ústředního výboru SČSP (18. ledna 1949), s. 2 – 3.

archívna jednotka 255, zväzok 2:
Zpráva o činnosti SČSP 1951.

archívna jednotka 279, zväzok 19:
Organizace přípravného aparátu státně politické akce MČSSP, (nečíslované).

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

KAPLAN, Karel. Únor 1948. Komentované dokumenty. Praha: Epoque, 2018, 463 s. ISBN 978-80-7557-116-8.

Dobová tlač/ Press

Náš Dunaj, 1954, roč. 6, č. 20, s. 6, [15. 10. 1954].

Rudé právo, 1949, roč. 30, č. 252, s. 1, [26. 10. 1949].

Rudé právo, 1949, roč. 30, č. 266, s. 1, [12. 11. 1949].

Rudé právo, 1952, roč. 33, č. 290, s. 1, [31. 10. 1952].

Rudé právo, 1956, roč. 37, č. 313, s. 2, [9. 11. 1956].

Týždeň: Prehľad svetových hospodárskych a kultúrnych časovostí, 1949, roč. 4, č. 39, s. 2, [1. 10. 1949].

Týždeň: Prehľad svetových hospodárskych a kultúrnych časovostí, 1949, roč. 4, č. 41, s. 2, [15. 10. 1949].

Týždeň: Prehľad svetových hospodárskych a kultúrnych časovostí, 1950, roč. 5, č. 34, s. 2, [26. 8. 1950].

Vládne dokumenty / Government documents

Nařízení vlády č. 69/1950 Sb. Vládní nařízení, kterým se vydává platový řád pro učitele.

Program prvej domácej vlády republiky, vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Sbíerka dokumentov. Vydalo Ministerstvo informácií. Košice: Athenaeum, 1945, s. 29 (kapitola XV.).

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

APPLEBAUM, Rachel. *Empire of Friends, Soviet Power and Socialist Internationalism in Cold War Czechoslovakia*. London; Ithaca: Cornell Press University Press, 2019, 280 s. ISBN 978-15-0173-557-8.

BOURDIEU, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991, 302 s. ISBN 978-06-7451-041-8.

CANETTI, Elias. *Masa a moc*. Praha: Academia, 2007, 622 s. ISBN 978-80-2001-512-9.

HASAROVÁ, Zuzana. *Oslavy Dní a Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva ako nový sviatok komunistického režimu v Československu*. Dizertačná práca. Nitra: FF UKF v Nitre, 2016, 189 s.

HAVELKA, Jiří. *Československé filmové hospodárství 1956 – 1960. 2. díl*. Praha: Český filmový ústav, 1974, 486 s.

KELLER, Jan. *Nedomyšlená spoločnosť*. Brno: Doplněk, 2003, 125 s. ISBN 80-90110-20-7.

- KNAPÍK, Jiří. Průvodce kulturním děním a životným stylem v českých zemích 1948 – 1967: svazek I. Praha: Academia, 2011, 656 s. ISBN 978-80-2002-019-2.
- KNAPÍK, Jiří. Průvodce kulturním děním a životným stylem v českých zemích 1948 – 1967: svazek II. Praha: Academia, 2011, s. 657-1297. ISBN 978-80-200-2019-2.
- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika její systém a aktéři 1948 – 1956*. Praha: Libri, 2006, 399 s. ISBN 80-7277-316-X.
- MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008, 352 s. ISBN 978-80-2001-669-0.
- MAURER, Michael. *Das Fest. Beiträge zu seiner Theorie und Systematik*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2004, 150 s. ISBN 978-34-12080-04-4.
- PETROV, Petre a Lara RYAZANOVA-CLARKE, Eds. *The Vernaculars of Communism: Language, Ideology and Power in the Soviet*. Abington: Routledge, 2017. ISBN 978-08-1536-736-9.
- ROTH, Klaus, Ed. *Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur*. Münster: Lit, 2008, 370 s. ISBN 978-3-03735-265-6.
- THOM, Françoise. *Newspack: the Language of Soviet Communism*. Claridge Press, 1989, 218 s. ISBN 78-187-062670-5.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- APPLEBAUM, Rachel. The Rise of Russian in the Cold War: How Three Worlds Made a World Language. In: *Kritika: Explorations in Russians and Eurasian History*, 2020, roč. 21, č. 2, 2020, s. 347-370. ISSN 1531-023X.
- ARONOVA, Elena. Russian and the Making of World Languages during the Cold War. In: *ISIS: A Journal of the History of Science Society*, 2017, roč. 108, č. 3, s. 643 – 650. ISSN 0021-1753.
- BLAŽEJOVSKÝ, Jaromír. Trezor a jeho děti. Poznámky k zakázaným filmům socialistických kinemaografích. In: *Illuminace*, 2010, ročník 22, č. 3, s. 8 – 27. ISSN 0862-397X.
- FOOTIT, Hilary. „Russia of the Mind“: Languages in the Cold War. In: FELDNER, Heiko, GORRARA, Claire a Kevin PASSMORE, eds. *The Lost Decade? The 1950s in European History, Politics, Society and Culture*. Cambridge: Cambridge Scholar Publishing, 2011, s. 101 – 117. ISBN 978-14-4382-583-2.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učiteľov na Slovensku v období vrcholiaceho stalinizmu (1948 – 1953). In: *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 137 – 154. ISSN 1338-7219.
- HASAROVÁ, Zuzana. Nový sviatok v kalendári komunistického režimu. K formovaniu osláv československo-sovietskeho vzťahu na konci 40. rokov 20. storočia. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 135 – 160. <https://doi.org/10.17846/SHN.2016.20.1.135-160>
- HASAROVÁ, Zuzana. Oslavy československo-sovietskeho priateľstva v 50. rokoch 20. storočia. In: HRUBOŇ, Anton et al. *Slovensko v rokoch neslobody (1938 – 1989) IV. Slovensko, jeho susedia a Európa*. Banská Bystrica: UMB, 2016, s. 109 – 139. ISBN 978-80-5571-180-5.
- KOROSTENSKI, Jiří. K postavení ruštiny v českých zemích a na Slovensku do roku 1989. In: *Opera Slavica*, 2016, roč. 26, č. 2, s. 39 – 48. ISSN 1211-7676.
- LANE, Christel. Legitimacy and Power in the Soviet Union through social ritual. In: *British Journal of Political Science*, 1984, roč. 14, č. 2, s. 207 – 217. ISSN 0007-1234.
- LOMÍČEK, Jan. Se Sovětským svazem na věčné časy? Proměny vnímání SSSR v Československu v průběhu „krátkého“ dvacátého století. In: *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, 2015, zv. 69, č. 1 – 2, s. 5 – 18. ISSN 1214-0627.
- PALÁRIK, Miroslav a Alena MIKULÁŠOVÁ. Public holidays and festivities in totalitarian regimes: Case of Slovak republic 1939 – 1945. In: *SGEM 2016: Proceedings from*

3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts. Anthropology, Archeology, History & Philosophy. Sofia: STEF92 Technology, 2016, s. 203 – 210. ISBN 978-619-7105-52-0.

PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska 1948 – 1968. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 2014, roč. 17, č. 1 – 2, s. 120 – 137. ISSN 1336-9148.

ŠEBEJ, František. Slávnostné symptómy totality. In: *Týždeň*, 14. 7. 2007, s. 76 – 81. ISSN 1336-653X.

ŠPILKA, Jozef. Mocensko-politické zápasy vo vedení Komunistickej strany Slovenska v rokoch 1950 – 1953. In: *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 3, s. 473 – 496. ISSN 0018-2575.

ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymístění, národní identita a (re)konstrukce paměti. In: *Sociální studia*, 2004, roč. 2, č. 2, s. 79 – 92. ISSN 1214-813X.

ZAVACKÁ, Marína. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy: vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. In: *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 3, s. 439 – 456. ISSN 0018-2575.

ZAVACKÁ, Marína. O propagande alebo Ako balamutiť občanov. In: *História – revue o dejinách spoločnosti*, 2004, ročník 4, č. 5 – 6, s. 17 – 18. ISSN 1335-8316.

Učebnice / Textbooks

KOLEKTÍV autorov. Ruština, světový jazyk pokroku a míru. Učebnice pro lidové kursy ruštiny. Praha: Svět sovětů, 1949, 86 s.

Internetové zdroje / Online sources

HASAROVÁ, Zuzana. Ruština bola prostriedkom rozširovania sovietskeho vplyvu. In: *Historyweb: informačný portál o histórii* [online], 2021, 5 normostrán [cit. 2021-02-05]. Dostupné na: <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/rustina-bola-prostriedkom-rozsirovania-sovietskeho-vplyvu>

ŠOLLAR, Miroslav. *Se „Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!“ Měsíc československo-sovětského přátelství 1951 – 1953 na příkladu Brněnského kraje* [Diplomová práce]. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 54 [cit. 2021-05-05]. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/215676/ff_m/Magisterska_diplomova_prace.pdf

O autorovi/About the author

Mgr. Zuzana HASAROVÁ, PhD.

Katedra histórie, FF UKF v Nitre

Hodžova 1, 949 01 Nitra

Slovenská republika

e-mail: hasarova.zuzana@gmail.com; zhasarova@ukf.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7973-3001>

SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194721914>

WoS: <https://publons.com/researcher/3462590/zuzana-hasarova>